

Nkongomiso wa Vutswari-n'we

2024. Ndzavisiso

Tafula ra Swilo leswi nga endzeni

TAFULA RA SWILO LESWI NGA ENDZENI.....	2
MANGHENELO	4
SWISEKELO SWA VUTSWARI-N'WE.....	4
NHLAMUSELO NA NKOKA WA VUTSWARI-N'WE	4
HA YINI KU VA MUTSWARI-N'WE HI NDLELA LEYI HUMELELAKA SWI RI SWA NKOKA.....	4
SWITAYILI SWA VUTSWARI-N'WE: KU TIRHISANA, KU FAMBISANA NA KU KANETANA.....	5
MIMBUYELO EKA N'WANA NI VATSWARI	6
KU VEKA SWILO LESWI LANGUTELEKE SWA XIVIRI.....	6
SWIPHEMU SWA VUTSWARI-N'WE.....	7
KU VA ERIVALENI EKA MINTIRHO YA VUTSWARI.....	7
KU TUMBULUXA XIYENGE XA NTIRHO LEXI LULAMA.....	7
KU VONA LESWI MUTSWARI UN'WANA NI UN'WANA A NGA SWI KOTAKA NI LESWI A NGA SWI TSANEKE.....	8
KU ENDLA XEDULU YA VUTSWARI	9
KU LAWULA TIHOLIDEYI, MASIKU YA KU VELEKIWA NI TIHOLIDEYI	10
KU LANGUTANA NI KU CINCA KA XEDULU YA MINETE YO HETELELA.....	11
SWILO LESWI LANGUTISIWAKA HI SWA TIMALI	12
KU HLAYISA VANA	15
NKOKA WA MINDZILAKANO EKA VUTSWARI-N'WE.....	18
KU LAWULA NA KU HLAYISA VUTSWARI-N'WE LEBYI HUMELELAKA.....	20
MAENDLELO YA VUHLANGANISI LAMA HUMELELAKA YA VUTSWARI-N'WE	20
KU KHOMA MPFILUMPFILU EXIKARHI KA VATSWARI-KULOBYE.....	23
KU TIRHISANA NA MUTSWARI-KULOBYE LOYI A TIKAKA.....	25
KU LAVA VUHLANGANISI LOKO SWI LAVEKA	28
NDLELA YO LANGUTA MINKANERISANO HI KU RHULA EKA KU VATSWARI-N'WE.....	29
KU PAPALATA SWIHLOHLOTERI SWA MINTLHAVEKO HI N KARHI WA KU VULAVURISANA KA VATSWARI-KULOBYE.....	30
KU PFUNA VANA KU LULAMISA KU VA VATSWARI-N'WE.....	31
KU PFUNA VANA KU PFULA MINTLHAVEKO YA VONA.....	32
KU LANGUTANA NI MINKANERISANO YA KU LWISANA KA N'WANA KUMBE YA VUTSHEMBEKI	34
KU LAWULA KU TITWA NANDZU EKA VANA	35
KU PAPALATA KU VEKA N'WANA EXIKARHI	36
KU HLANGANISA VUXAKA LEBYINTSHWA KUMBE VATSWARI VA VUMBIRHI	37
KU KHOMA KU RHURHELA KUMBE SWIENDLAKALO SWA NKOKA SWA VUTOMI	38
KU TITOLOVETA KU CINCA KA SWILAVEKO SWA N'WANA WA WENA LOKO A KULA	39
SWITSUNDZUXO LESWI TIRHAKA SWO AKA NDYANGU LOWU HLANGANISIWEKE.....	40
NKONGOMISO WA N'WANA WA VUTSWARI-N'WE.....	43
TITHEMPLEYITI TA VATSWARI-KULOBYE.....	45
PHEPHA RA NTIRHO RA KU LAWULA TIHAKELO LETI FAMBELANAKA NA VANA	45
NHLANGANELO VS. PHEPHA RA NTIRHO RA SWIBOHO SWA MUNHU HI XIYEXE.....	48
PHEPHA RA NTIRHO RA XEDULU YA VUTSWARI.....	51

XIPHEPHANA XA NTIRHO XA MINDZILAKANO YA VUTSWARI-N'WE 54

PULANI YA VUTSWARI SWIN'WE 57

NXAXAMELO WA SWIKAMBELO SWA VUTSWARI-N'WE LEBYI HUMELELAKA 61

MAPHEPHA YA NTIRHO YA VANA..... 63

PHEPHA RA NTIRHO RA MINTLHAVEKO: KU KOMBISA MINTLHAVEKO MALUNGHANA NA VUTSWARI-N'WE..... 63

SWITIRHISIWA SWO ENGETELA..... 65

Manghenelo

Tsalwa leri ri tumbuluxiwile hi NICRO hi xikombelo xa vavuyeriwa va hina. Yi endliwa yi kumeka eka vaaki hi ku angarhela tanihi xiphemu xa vukorhokeri bya hina byo sivela vugevenga na madzolonga. Vanhu na tihlengelletano va nga tirhisa tsalwa leri eka swikongomelo leswi nga tirheliki ku endla vuvekisi na swa dyondzo.

Nkongomiso lowu wu avanyisiwile hi swiyenge swimbirhi: muhlayi loyi a nga na switsundzuxo na switsundzuxo, na xiyenge lexi nga na tithempleyiti na maphepha ya ntirho ya vatswari na vana.

Swisekelo swa Vutswari-n'we

NHLAMUSELO NA NKOKA WA VUTSWARI-N'WE

Ku va vatswari swin'we swi kombetela eka vutihlamuleri lebyi avelanakaka byo kurisa n'wana hi vatswari vambirhi lava nga ha riki na rirhandzu . Endlelo leri ri kandziyisa ntirhisano na ku tirha hi ntlawa, ku tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va tshama va ri karhi va katseka hi xihatla evuton'wini bya n'wana . Ku va vatswari swin'we i swa nkoka hikuva:

- Swi pfuna ku hlayisa vuxaka lebyi tiyeke, lebyi yaka emahlweni exikarhi ka n'wana ni vatswari havambirhi.
- Swi nyika ku tshamiseka ka mintlhaveko, ku hunguta vuyelo byo biha bya ku hambana kumbe ku dlaya vukati.
- Swi kurisa ndhawu leyinene, laha vana va nga humelelaka hambiloko vatswari va vona va hambanile.

Ku va vatswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka swi rhangisa vuhlayiseki bya n'wana ku tlula ku lwisana ka munhu hi xiyexe, leswi pfumelelaka vatswari havambirhi ku kongomisa eka xiave xa vona eku seketeleni ka nhluvukiso wa n'wana.

HA YINI KU VA MUTSWARI-N'WE HI NDLELA LEYI HUMELELAKA SWI RI SWA NKOKA

Ku va vatswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka i swa nkoka swinene hikuva swi endla leswaku vana va va ni ndhawu leyi tiyeke, leyi seketelaka endzhaku ka ku hambana kumbe ku dlaya vukati . Hi ku hlayisa vuxaka lebyinene exikarhi ka vatswari-kulobye, vana va nga kuma nsirhelelo wa mintlhaveko, ku hunguteka ka ntshikilelo ni ku titwa loku tiyeke ka ku ya emahlweni exikarhi ka makaya . Loko vatswari va tirha swin'we, va tekelela ku vulavurisana lokunene, ku lulamisa timholovo ni ku tirhisana hi ntlawa, leswi pfunaka vana ku tolovela ku cinca ka xivumbeko xa ndyangu wa vona.

SWITAYILI SWA VUTSWARI-N'WE: KU TIRHISANA, KU FAMBISANA NA KU KANETANA

KU TSANDZEKA HI NTIRHO WA VUTLHOKOVETSERI

- Xitayili lexi xi katsa ku vulavurisana ka le henhla na ntirhisano exikarhi ka vatswari.
- Havumbirhi bya vona va tirha swin'we ku endla swiboho leswi hlanganeke, ku hlanganisa swiyimiso ni ku hlayisa milawu leyi fanaka emindyangwini hinkwayo.
- Ku va vatswari swin'we hi ntirhisano i xiyimo lexinene tanihileswi xi tlakusaka ku nga cinci na nsirhelelo wa mintlhaveko eka n'wana.

PARALLEL KU TSAKISA SWIN'WANI

- Vatswari va hlayisa ku vulavurisana loku nga nyawuriki naswona va dzikisa mianakanyo ya vona eku fambiseni ka mindyangu ya vona hi ku tiyimela.
- Va endla swiboho hi ku hambana hi nkarhi wa vona ni n'wana, hi ku tirhisana lokutsongo.
- Hambileswi swi nga riki swinene ku tlula ku va vatswari swin'we hi ntirhisano, swi nga tirha loko vatswari va kuma swi tika ku vulavurisana handle ko kanetana kambe va ha rhangisa vuhlayiseki bya n'wana.

KU HLAYISA KU TSAKISA SWIN'WANI

- Yi tiveka hi timholovo leti yaka emahlweni, ku vulavurisana loku nga riki kahle ni ku pfumaleka ka ntirhisano exikarhi ka vatswari.
- Xitayili lexi xi khumba rihanyo ra mintlhaveko ya n'wana hi ndlela yo biha, xi va vangela ntshikilelo ni ku pfilunganyeka.
- Ku suka eka vuxaka lebyi kanetanaka i xilotlelo xa ku va vatswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka.

MIMBUYELO EKA N'WANA NI VATSWARI

SWA THE N'WANA

- **VUHLAYISEKI BYA MINTlhaveko:** Loko vana va vona vatswari havambirhi va tirhisana, va titwa va sirhelelekile naswona a va karhateki ngopfu hi ku cinca loku nga kona endyangwini wa vona.
- **MATIRHISELO YO NGA NA SWONA:** Ku va vatswari swin'we swi pfuna ku simeka swiendlo swa nkarhi na nkarhi, leswi endlaka leswaku vana va titwa va tshamisekile exikarhi ka mindyangu leyimbirhi.
- **VUXAKA BYA RIHANYO:** Ku va mutswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka swi kurisa vuxaka lebyinene exikarhi ka n'wana na vatswari havambirhi, ku hunguta ku titwa nandzu kumbe xilaveko xo "hlawula matlhelo."
- **NHLUVUKISO WO ANTSWA:** Vana va tala ku tirha ku antswa eka tidyondzo, ntshamisano ni mintlhavoko loko vatswari va vona va tirha swin'we, leswi hungutaka timholovo.

EKA VATSWARI

- **KU PFUNETA NTSENGO:** Ku vulavurisana loku nga erivaleni ni vutihlamuleri lebyi avelaniwa swi hunguta ku nonon'hweriwa ni ntshikilelo, leswi endlaka leswaku ku va vatswari swin'we swi lawuleka.
- **VUTIHLAMULERI BYA KU LANGANA :** Vatswari havambirhi va hoxa xandla eku kuriseni ka n'wana, va tiyisisa leswaku a ku na un'we loyi a titwaka a tikeriwa hi vutihlamuleri hinkwabyo.
- **VUXAKA BYA RIHANYO:** Ku va vatswari swin'we swi veka xiteji xa vuhlanganisi lebyinene na ku tlhantlha swiphiso, ku tumbuluxa vuxaka byo olova exikarhi ka vatswari endzhaku ka ku hambana.
- **KU HLAYISA N'WANA:** Hi ku rhangisa vuhlayiseki bya n'wana, vatswari va papalata timholovo leti nga lavekiki, va va pfumelela ku dzikisa mianakanyo ya vona eka leswi nga swa nkoka hakunene.

KU VEKA SWILO LESWI LANGUTELEKE SWA XIVIRI

Eka lunghiselelo rihi na rihi ra vutswari swin'we, ku veka swilo leswi languteriweke hi xiviri i swa nkoka swinene . Ku hambana ku nga tisa mintlhontlho ya mintlhavoko ni ya maendlelo, naswona ku langutela ku hetiseka swi nga vanga ku vilela. Hi ku veka swilaveko swa xiviri, vatswari-kulobye va nga aka vuxaka lebyi twanaka swinene lebyi vuyerisaka un'wana ni un'wana la katsekaka, ngopfu-ngopfu n'wana.

- **KU AMUKELA KU NGA HETISEKILE:** Twisisa leswaku vatswari havambirhi va ta endla swihoxo; xa nkoka i ku hlayisa vuhlayiseki bya n'wana ni ku dyondza eka swihoxo sweswo.
- **KU ENDLA LESWAKU HI KU ENDLA LESWAKU:** Vutomi bya cinca, naswona lunghiselelo ra wena ra ku va mutswari-kuloni ri fanele ri cinca . Pfulela ku lulamisa swiyimiso kumbe maendlelo loko swilaveko swa n'wana swi ri karhi swi cinca.

- **KU TIYISELA EKA N'WANA:** Hlayisa timholovo ta munhu hi xiyexe etlhelo naswona u dzikisa matshalatshala ya wena eka leswi nga swinene eka n'wana, hambiloko swi vula ku pfumelelana ni mutswari un'wana.

Swiphemu swa Vutswari-n'we

KU VA ERIVALENI EKA MINTIRHO YA VUTSWARI

Ku va ni mintirho leyi nga erivaleni ya vutswari i swa nkoka leswaku ku humelela vutswari swin'we . Loko vatswari havambirhi va twisisa vutihlamuleri bya vona ni leswi va swi languteleke, swi hunguta ku kanetana, swi ndlandlamuxa ntirhisano ni ku tiyiseka leswaku swilaveko swa n'wana swi fikeleriwa hi ndlela leyi humelelaka . Hi leyi ndlela yo simeka ku twisiseka eka mintirho ya vutswari:

1. HLAMUSELA VUTIHLAMULERI BYA NKOKA BYA VUTSWARI

- Hlawula Tindhawu ta Nkoka: Tindhawu ta nkoka ti nga katsa dyondzo, nhlaysi wa rihanyo, ndzayo, migingiriko ya le handle ka xikolo, swo famba, na maendlelo ya siku na siku (xikombiso, nkarhi wo etlela, swakudya).
- Hlamusela Mintirho yo Endla Swiboho: Kuma leswaku hi swihi swiboho leswi lavaka ku tekiwa hi ku hlanganyela (xikombiso, nhlaysi wa swa vutshunguri, ku hlawula dyondzo) na leswaku hi swihi leswi nga khomiwaka hi ku tiyimela hi mutswari un'we (xikombiso, swiboho swa siku na siku).
- Tsala Mintirho: Ku va na tsalwa leri tsariweke leri hlamuselaka vutihlamuleri lebyi swi nga sivela ku nga twisisani naswona swi nga nyika ku twisiseka eka vatswari havambirhi.

2. ALIGN EKA TIFILOSOFI TA VUTSWARI LETI KULU

- Twananani Hi Ndzayo Ni Milawu: Leswaku n'wana a nga cinci, vatswari havambirhi va fanele va va eka tluka rin'we malunghana ni tindlela to tshinya, milawu ya nkarhi wa xikirini, ku etlela ni milawu ya ntirho wa xikolo.
- Vana lava nga Cinciki Exikarhi ka Mindyangu: Hambileswi muti wun'wana ni wun'wana wu nga ha vaka ni ku hambana kutsongo, swiboho leswikulu swo tanihi ku yirisiwa ka ku kaya, ku langutela ka dyondzo ni mimpimanyeto ya mahanyelo swi fanele swi fambisana leswaku ku nga vi na ku pfilunganyeka eka n'wana.

3. HLAYISA KU TSANDZEKA

- Tlwanisa Loko Swi Laveka: Vutomi bya cinca, naswona vutihlamuleri bya cinca . Vatswari havambirhi va fanele va tshama va cinca-cinca loko ku humelela swiendlakalo leswi nga languteriwangiki, swo tanihi ku cinca ka swiyimiso swa ntirho, vuvabyi kumbe swiyimo swa xihatla . Vuswikoti byo pivot handle ka ku kanetana i xilotlelo xa ku humelela ka vutswari swin'we.

KU TUMBULUXA XIYENGE XA NTIRHO LEXI LULAMA

Ku tiyiseka leswaku mintirho ya vutswari yi avanyisiwe hi ndlela leyi faneleke swi pfuna ku papalata ku hisiwa hi matimba ni ku hlundzuka . Loko vutihlamuleri byi averiwa hi ku ringana, vatswari havambirhi va nga titwa va ngenelerile swinene naswona va seketeriwa eka swiphemu swa vona.

1. KAMBISISA NTIRHO LOWU NGA KONA

- **Xaxameta Mintirho ya Sweswi:** Endla nxaxamelo wa mintirho hinkwayo ya vutswari, yo tanihi ku tshika xikolo, ku ya eka dokodela, ku lunghiselela swakudya, mpfuneto wa ntirho wa xikolo ni mintirho leyi nga riki ya xikolo.
- **Anakanya Hi Vutihlamuleri Byin'wana:** Languta ku tinyiketela entirhwani, mintirho ya le kaya ni nkarhi wa munhu hi xiyexe eka mutswari un'wana ni un'wana . Leswi swi nyika xifaniso lexi nga erivaleni xa leswi mutswari un'wana ni un'wana se a swi endlaka ni laha ku nga ha lavekaka mindzulamiso.

2. ENDLA XIYIMO XA LE HENHLA

- **Ku Avanyisa Mintirho Hi Ku Ya Hi Ku kumeka:** Avela mintirho hi ku ya hi leswaku i mani loyi a nga na nkarhi wo tala kumbe ku cinca-cinca eka masiku yo karhi kumbe mavhiki yo karhi . Hi xikombiso, loko mutswari un'wana a ri ni xiyimiso xa ntirho lexi nga languteriwaka, a nga ha endla mintirho yo tala ya ntolovelo, kasi mutswari un'wana u teka mintirho hi mahelo-vhiki kumbe nimadyambu.
- **Kambisisa Nakambe Nkarhi na Nkarhi:** Swiyimo swa vutomi swa cinca, hikwalaho i swa nkoka ku pfuxeta nkarhi na nkarhi ku averiwa ka ntirho na ku lulamisa hilaha swi lavekaka hakona. Loko vana va ri karhi va kula, swilaveko swa vona na swona swa cinca, leswi nga ha lavaka ku cinca vutihlamuleri.

3. BALANCE MINTIRHO LEYI KULU NA LEYI NGA ENDLIWEKE

- **Papalata ku nga ringaniseli:** Tiyisisa leswaku mutswari un'we a nga heteli a endla mintirho hinkwayo leyitsongo, leyi endlwaka nkarhi na nkarhi (xikombiso, ku hlantswela swiambalo, mpfuneto wa ntirho wa xikolo), kasi un'wana u khoma ntsena swiendlakalo leswikulu (xikombiso, minhlangano ya xikolo kumbe ku wisa). Leswi swinga endla leswaku kuva na ku hangalasiwa lokunga ringaniki ka vatirhi.
- **Hlonipha Ku Hoxa Xandla Ka Mutswari Un'wana Ni Un'wana:** Mintirho leyikulu ni leyitsongo i ya nkoka hi ku ringana eku kuriseni ka n'wana . Vatswari havambirhi va fanele va amukela ni ku xixima matshalatshala lawa un'wana a ma endlaka, hambiloko mintirho ya mutswari un'wana yi nga vonaki ngopfu.

KU VONA LESWI MUTSWARI UN'WANA NI UN'WANA A NGA SWI KOTAKA NI LESWI A NGA SWI TSANEKE

Ku amukela matimba ni ku tsana ka mutswari un'wana ni un'wana swi pfumelela ku avanyisa loku humeelaka swinene ka mintirho ya vutswari . Hi ku tlanga hi matimba ya mutswari un'wana na un'wana, u nga tiyisisa ntirhisano lowu ringaniseriweke kahle wa vutswari-kulobye.

1. KAMBISISA MATIMBELO EKA SWITSALWANA SWA VUTSWARI

- **Hlawula Vutshila bya Ntumbuluko:** Mutswari un'wana a nga ha va a humelela swinene eku hleneni ka swiendlakalo swa xikolo ni ku lawula xiyimiso, kasi un'wana a nga ha antswa eku khomeni ka nseketelo wa mintlhaveko kumbe mintirho yo tumbuluxa . Bulani na ku tirhisa matimba lawa.
- **Tirhisa Vutshila Lebyi Vuyerisaka:** Hi xikombiso, loko mutswari un'wana a ri lonkulu eku khomeni ka timhaka ta vutshunguri kumbe ku ya eka minhlangano,

a nga ha teka swiboho leswi fambisanaka ni rihanyo, kasi un'wana u endla mintirho ya dyondzo.

2. XIYA KU TSHEKA NA KU VEKA LESWI LANGUTEKI

- **Tshembeka Hi Swipimelo:** Loko mutswari un'we a lwisana ni mintirho yo karhi (xikombiso, ku lawula timali ta swibalo leswi fambisanaka ni xikolo kumbe ku tshama u ri ehenhla ka ntirho wa xikolo), i swa nkoka ku tshembeka ni ku kuma ndlela yo avela kumbe ku seketela ku tsana koloko.
- **Nyika Nseketelo Laha Swi Lavekaka:** Ku xiya ku tsana a swi vuli leswaku mutswari un'wana u fanele a teka vulawuri hi ku helela. Ku nyikela nseketelo, ku fana ni switsundzuxo kumbe ku avanyisa ntirho hi swiphemu leswitsongo, leswi lawulaka, swi nga pfuna ku hunguta ntshikilelo eka vatswari havambirhi.

3. HETISENI SWITSALWANA SWA VUTSWARI

- **Kuma Ku Ringanisela:** Loko mutswari un'wana a ri ni vuxiyaxiya kasi un'wana a ntshunxekile, kuma ndlela ya le xikarhi leyi vuyerisaka n'wana. Switayili swo hambana-hambana swa vutswari swi nga fambisana, kambe vatswari havambirhi va fanele va vulavurisana ni ku pfumelelana hi ndlela yo langutana ni swiyimo swo hambana-hambana.
- **Tirhisa Matimba Ya Mintlhaveko:** Loko mutswari un'wana a ri ni ntwela-vusiwana kumbe a pfumelelana ni mintlhaveko, a nga ha antswa eku khomeni ka swilaveko swa mintlhaveko ya n'wana hi minkarhi yo tika . Mutswari un'wana a nga ha va a humelela swinene eku vekeni ka milawu ni swiyimiso, a nyikela xivumbeko loko swi laveka.

KU ENDLA XEDULU YA VUTSWARI

Xiyimiso lexi kongomisiweke eka n'wana, lexi cinca-cincaka i xa nkoka ku tiyiseka leswaku swilaveko swa n'wana wa wena swi tshama swi ri swa nkoka loko vatswari-kulobye havambirhi va nga avelana nkarhi ni vutihlamuleri . Ku kongomisiwa ku fanele ku va eka ku tumbuluxa xiyimiso lexi seketelaka vuhlayiseki bya n'wana, ku tshamiseka na ntsako.

1. RHANDZA XIYIMO XA LE HENHLA NA SWILAVEKO SWA N'WANA

- **Hlayisa Ku Tshama emiehleketweni:** Vana va humelela eka xiyimiso, hikwalaho i swa nkoka ku aka xiyimiso lexi hlayisaka ku nga cinci eka mintirho ya vona ya siku na siku, ku fana na xikolo, ntirho wa xikolo, nkarhi wo etlela ni swilo leswi nga riki swa xikolo.
- **Anakanya hi Switeji swa Nhluvukiso:** Malembe ya n'wana, xikolo ni mintirho ya ntshamisano swi fanele swi kongomisa xiyimiso . Eka vana lavatsongo, ku tshamiseka ni ku cinca-cinca nkarhi na nkarhi swi nga ha va swa nkoka swinene, kasi vana lavakulu va nga ha va ni tikhalendara ta xikolo ni ta ntshamisano leti khomekeke swinene leswaku va ti amukela.

2. ENDLA XIYIMO XA LE HENHLA XA LE HENHLA

- **Sungula hi Masiku ya Vhiki na Mahelo-vhiki:** Kuma laha n'wana a nga ta va kona hi masiku ya xikolo ku hambana na mahelo-vhiki . Malunghiselelo man'wana lama tolovelekeke i ku cincana hi mahelo-vhiki kumbe ku avanyisa

vhiki (xikombiso, mutswari un'wana u ni n'wana hi Musumbhunuku ku ya eka Ravunharhu, kasi un'wana u ni Ravumune ku ya eka Sonto).

- **Avelana Mintirho Ya Nkoka Ya Siku na Siku:** Loko vatswari havambirhi va ri ekusuhi, anakanya hi ku avelana vutihlamuleri byo tanihi ku tshika xikolo, ku teka vanhu kumbe ku ya eka mintirho leyi nga riki ya xikolo.

3. PFUMELELA KU TLHELELA

- **Aka Nkarhi wo Cinca-cinca:** Siya ndhawu eka xiyimiso xa ku cinca hikwalaho ka swiendlakalo leswi nga languteriwangiki, swo tanihi tiphurojeke ta xikolo, swiendlakalo swa mintlangu kumbe ku cinca ka swiyimiso swa ntirho . Ku cinca-cinca swi sivela ku kanetana loko ku cinca ku laveka.
- **Lunghiselela Ku Cinca eVuton'wini Bya N'wana:** Loko n'wana wa wena a ri karhi a kula, mintirho ya yena ni swirhendzevutana swa yena swa ntshamisano swi ta cinca, leswi swi nga ha lavaka leswaku u lulamisa xiyimiso hi ku famba ka nkarhi . Pfulela ku tlhela u tirha xiyimiso leswaku xi fambisana ni swiyimo leswintshwa.

1. XEDULA KU HLAYISA KU HLAYISA NKARHI HINKWAWO

- **Pfuxeta Xiyimiso Nkarhi na Nkarhi:** Veka minkarhi ya nkarhi na nkarhi (xikombiso, tin'hweti tin'wana ni tin'wana ta tsevu) leswaku u pfuxeta xiyimiso ni mutswari-kuloni . Leswi swi tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va le ka tluka rin'we naswona va nga lulamisa swilaveko swihi na swihi leswi cincaka.

KU LAWULA TIHOLIDEYI, MASIKU YA KU VELEKIWA NI TIHOLIDEYI

Swiendlakalo swo hlawuleka swo tanihi tiholideyi, masiku ya ku velekiwa ni tiholideyi hakanyingi swi lava ku tirhisana loku engetelekeke exikarhi ka vatswari-kulobye . Ku simeka swiletelo leswi nga erivaleni ka ha ri emahlweni swi pfuna ku papalata ku nga twisisani naswona swi pfumelela n'wana ku tiphina hi swiendlakalo leswi ni vatswari havambirhi.

1. ALTERNATE KUMBE SHARE TINHLOKO TA TINHLAMULO LETI KULU

- **Ku Cincana hi Lembe:** Ndlela leyi tolovelekeke i ku cincana hi tiholideyi letikulu lembe na lembe (xikombiso, mutswari un'wana u va na Khisimusi hi malembe lama ringanaka, kasi un'wana u va na Khisimusi hi malembe lama nga tolovelekangiki).
- **Avanyisa Siku:** Eka tiholideyi to fana na Paseka kumbe Khisimusi, vatswari van'wana va hlawula ku avanyisa siku leswaku n'wana a heta xiphemu xa siku na mutswari un'wana na un'wana . Leswi swi tirha kahle loko vatswari va tshama ekusuhi na un'wana na un'wana naswona va kota ku fambisana kahle.
- **Xiya Mindhavuko:** Amukela mindhavuko ya ndyangu wa mutswari un'wana ni un'wana naswona ringeta ku yi pfumelelana na yona . Loko ndyangu wa mutswari un'wana wu ri ni ndhavuko wa khale hi holidideyi yo karhi, anakanya hi ku wu pfumelela siku rero ni ku endla nkarhi ni mutswari un'wana hi nkarhi wun'wana.

2. HLAYANA KU HLAYISA KU HUMESEKA KA HALE

- **Veka Minkarhi Ya Nkarhi wo wisa:** Endla xiboho xa leswaku nkarhi wa ku wisa wu ta avanyisiwa njhani . Hi xikombiso, mutswari un'wana ni un'wana a nga ha

kuma mavhiki mambirhi ya nkarhi wo wisa lowu nga kavanyetiwiki ni n'wana hi nkarhi wa ku wisa wa ximumu kumbe wa xikolo.

- **Vulavulani ka ha ri ni nkarhi:** Tivisa mutswari un'wana ka ha ri emahlweni hi makungu ya ku wisa leswaku u papalata ku kanetana ka swiyimiso . Vana erivaleni hi masiku, tindhawu ni rungula ro tihlanganisa ni vanhu hi nkarhi wa riendzo.
- **Hlonipha Nkarhi Wa Mutswari Un'wana :** Papalata ku hlela nkarhi wo wisa lowu kavanyetaka nkarhi lowu mutswari un'wana a wu vekiweke, handle ka loko vatswari havambirhi va pfumela ku cinca.

3. TLHELELA MASIKU YA ku velekiwa HI NTIRHO

- **Anakanya hi Minkhuvo Ya Nhlanganelo:** Loko swi koteka, vatswari-kulobye va nga tlangela siku ra ku velekiwa ka n'wana swin'we, ngopfu-ngopfu eka vana lavatsongo lava nga ha titwaka va ntshunxekile ku va vatswari havambirhi va ri kona.
- **Cincana Kumbe Ku Avanyisa Siku:** Loko ku tlangela loku hlanganeke ku nga koteki, cincana leswaku i mani loyi a kumaka n'wana hi siku ra yena ra ku velekiwa lembe na lembe, kutani u avanyisa siku leswaku vatswari havambirhi va ta heta nkarhi va ri karhi va tlangela.
- **Tlangela Hi Masiku Yo Hambana-hambana:** Loko swi laveka, mutswari un'we a nga tlangela siku ra ku velekiwa ka n'wana siku ra le mahlweni kumbe endzhaku ka siku ra xiviri, leswi pfumelelaka vatswari havambirhi ku va ni nkarhi lowu nga ni xikongomelo ni n'wana.

4. ENDLA PULANI YA TIHOSITO NA KU HUMA HI KU Tsala

- **Yi Veka Eka Pulani Ya Vutswari-n'we:** Tsala mintwanano ya holideyi, ya siku ra ku velekiwa ni ya nkarhi wo wisa eka pulani ya wena ya vutswari-kulobye leswaku u hunguta timholovo ta nkarhi lowu taka.
- **Lulamisa Swiendlakalo Swo Hlawuleka:** Pfulela ku cinca-cinca tiholideyi kumbe nkarhi wo wisa loko ku humelela swiendlakalo swo hlawuleka, swo tanihi ku hlangana ka ndyangu, micato kumbe ku thwasa.

KU LANGUTANA NI KU CINCA KA XEDULU YA MINETE YO HETELELA

Vutomi a byi languteriwi, naswona ku cinca ka minete yo hetelela a ku papalateki eka ku va vatswari swin'we . Ku va ni pulani yo langutana ni swiyimo leswi swi tiyisekisa leswaku vatswari havambirhi va tshama va ri karhi va cinca-cinca naswona va papalata timholovo leti nga lavekiki.

1. VULAVULA KU CINCA HI KU SUNGULA HI SWONA

- **Tivisa Mutswari-kulobye Hi Ku Hatlisa:** Loko u lava ku cinca xiyimiso, tivisa mutswari un'wana hi ku hatlisa hilaha swi nga kotekaka hakona . Leswi swi va nyika nkarhi wo lulamisa makungu ya vona vini.
- **Hlamusela Xivangelo Hi Ndlela Leyinene:** Vana erivaleni leswaku ha yini ku cinca xiyimiso ku laveka . Ku nga khathariseki leswaku swi vangiwa hi ntirho, vuvabyi kumbe xiendlakalo lexi nga languteriwangiki, ku va erivaleni swi pfuna ku aka ku tshembana.

2. VA NA LOYI A TWISISA NA KU ENDLA LESWAKU U NGA ENDLA LESWAKU

- **Pfulela Swikombelo:** Loko mutswari-kuloni a kombela ku cinca, twisisa naswona u tiyimisele ku amukela loko swi koteka . Ku cinca-cinca i xilotlelo xo hlayisa vuxaka lebyinene bya vutswari-kulobye.
- **Twanani Hi Nkarhi Wo Endla Nkarhi:** Loko mutswari un'wana a lava ku pfumala nkarhi lowu vekiweke ni n'wana hikwalaho ka ku cinca ka minete yo hetelela, bula hi ndlela yo endla nkarhi wolowo . Leswi swi nga ha vula ku lulamisa xiyimiso endzhaku ka vhiki kumbe ku engetela nkarhi wa mahelo-vhiki.

3. SIMEKA SWILERISO SWA SWILO SWA XIHATLA

- **Endla Pholisi ya Minete yo Hetelela:** Endla xiboho ka ha ri emahlweni leswaku u ta swi khoma njhani swiyimo swa xihatla kumbe swikombelo swa minete yo hetelela . Xikombiso, pfumelelana leswaku ku cinca loku nga riki ka xihatla ku fanele ku komberiwa kwalomu ka tiawara ta 24 ka ha ri emahlweni, kasi ku cinca ka xihatla (xikombiso, hikwalaho ka vuvabyi kumbe swiyimo swa xihatla swa ntirho) ku nga khomiwa hi ku cinca-cinca lokukulu.
- **Vana na Pulani ya Vuhlayiselo:** Kuma leswaku i mani loyi a nga ta khoma n'wana loko ko tshuka ku humelela leswaku vatswari havambirhi va nga swi koti ku n'wi hlayisa hi nkarhi wo karhi hikwalaho ka swiyimo swa xihatla (xikombiso, kokwa wa xinuna kumbe xirho xa ndyangu lexi tshembekaka).

4. HLAYISA N'WANA A TLHELA A TIVISERIWA

- **Vulavula Hi Ku Cinca Eka N'wana Hi Ndlela Leyi Faneleke:** Loko ku ri ni ku cinca ka xiyimiso, ku hlamusele n'wana hi ndlela leyi faneleke malembe ya yena . Va tivise leswaku ha yini ku cinca ku humelela ni leswaku va ta tlhela va vona mutswari un'wana rini, leswaku va nga pfilunganyeki kumbe ku vilela.

5. TIRHISA THEKINOLOJHI KU KUMA SWIVUMBEKO SWA KU HATLISA

- **Endla khalendara ya Google leyi avelaniwa :** khalendara leyi avelaniwa leyi nga na masiku hinkwawo ya nkoka na swiendlakalo eka vutomi bya ndyangu hi ku anama, xikan'we na masiku ya swiendlakalo swa xikolo, ku endzela dokodela, ku hlangana na ku endzela vuhlayisi.
- **Tiyisisa Ku Cinca eka Matsalwa:** Hambu loko ku cinca ku buriwa hi riqingho, swa pfuna ku landzelela hi xitiyisekiso lexi tsariweke (xikombiso, hi ku tirhisa tsalwa kumbe imeyili) ku papalata ku pfilunganyeka endzhaku.

SWILO LESWI LANGUTISIWAKA HI SWA TIMALI

Ku lawula swiendleko leswi fambelanaka na vana, ku khoma swiendleko leswi nga languteriwangiki, na ku simeka mintwanano ya nseketelo wa vana i swilo swa nkoka swa vutswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka . Hi ku endla pulani leyi nga erivaleni ya timali, ku kurisa ku vulavurisana loku pfulekeke ni ku tshama va cinca-cinca, vatswari havambirhi va nga tiyiseka leswaku swilaveko swa n'wana swa fikeleriwa loko va ri karhi va hlayisa vuxaka lebyinene bya vutswari-kulobye . Ku va erivaleni ni ku lulama eka vutihlamuleri bya timali a swi seketeli vuhlayiseki bya n'wana ntsena kambe swi tlhela swi hoxa xandla eka ku cinca-cinca loku twanaka ka vutswari-kulobye . Ku tshamela ku languta mintwanano leyi na tindlela swi pfumelela ku cinca-cinca loko swiyimo swi cinca, ku tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va tshama va ri karhi va fambisana eka ku tinyiketela ka vona ku seketela n'wana wa vona.

KU LAWULA TIHAKELO LETI FAMBELANAKA NI VANA

Ku lawula swiendleko leswi fambisanaka ni n'wana wa wena i xiphemu xa nkoka xa ku va mutswari swin'we . Ku va ni pulani leyi nga erivaleni swi pfuna ku papalata timholovo naswona swi tiyisekisa leswaku vatswari havambirhi va hoxa xandla hi ndlela leyi faneleke eka vuhlayiseki bya n'wana . Ku pulana kahle ka timali swi tlhela swi nyika n'wana ku tshamiseka na nsirhelelo.

1. HLAYISA TIHAKELO TA NKARHI HINKWATO LETI FAMBISANAKA NA VANA

- **Swilaveko swa Masungulo:** Leswi swi katsa swilo leswi tirhisiwaka siku na siku swo tanihi swakudya, swiambalo, vutshamo ni swo famba.
- **Dyondzo:** Leswi swi katsa tidyondzo ta xikolo, switirhisiwa, mintirho leyi nga riki ya xikolo ni ku dyondzisa . U nga rivali maendzo ya nsimu, yunifomo ya xikolo kumbe titlilasi to hlawuleka.
- **Nkhathalelo wa rihanyo:** Leswi swi katsa mali ya ndzindza-khombo wa swa vutshunguri, ku endzela dokodela nkarhi na nkarhi, vutshunguri bya meno, mirhi leyi tsariweke hi dokodela ni vutshunguri bya xihatla.
- **Ku hlayisa vana:** Anakanya hi ku hlayisa vana, minongonoko ya le ndzhaku ka xikolo ni vahlayisi va vana loko vatswari havambirhi va tirha.
- **Vuhungasi na Mintirho ya Ntshamisano:** Mintlangu, ku titsakisa, tidyondzo (xikombiso, vuyimbeleri kumbe ncino), na swiendlakalo swa ntshamisano swi fanele ku tekeriwa enhlokweni eka pulani ya wena ya swa timali.

2. ENDLA SISTEME YA TIHAKELO LEXI AVELANAKA

- **Veka Mpimanyeto:** Vatswari-kulobye va fanele ku pfumelelana hi mpimanyeto wa n'hweti na n'hweti kumbe wa lembe na lembe wa mali leyi fambisanaka ni vana . Leswi swi katsa ku ringanyeta ku durha ka switirhisiwa swa xikolo, swiambalo, nhlayiso wa rihanyo na migingiriko.
- **Avanyisa Tihakelo Hi Ndlela Leyinene:** Kuma ndlela yo avanyisa tihakelo . Vatswari van'wana va hlawula ku avanyisa swibalo hi 50/50, kasi van'wana va avanyisa swibalo hi ku ya hi miholo ya vona . Hi xikombiso, loko mutswari un'we a hola mali yo tala swinene, va nga ha hakela phesente leyi tlakukeke ya swibalo swo karhi . Hlayisa leswi swi ri erivaleni no lulama ku papalata timholovo ta nkarhi lowu taka.
- **Landzelela Tihakelo:** Tirhisa switirhisiwa swa timali leswi avelaniwa leswi pfumelelaka ku landzelerisa tihakelo leti fambelanaka na vana . Leswi swi tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va tshama va ri karhi va tivisiwa naswona va nga landzelela minyikelo ya vona.

3. HLAYISA MANI LOYI A HAKELA HI YINI

- **Avela Vutihlamuleri:** Endla xiboho xa leswaku i mani loyi a nga ta hakela swibalo swo karhi . Hi xikombiso, mutswari un'wana a nga ha hakela swilo swa xikolo, kasi un'wana u tirha mali ya vutshunguri . Ku avanyisa vutihlamuleri loku nga erivaleni ku sivela ku pfilunganyeka ni ku kanetana.

- **Tirhisa Endlelo ro Vuyisa Mali:** Loko mutswari un'wana a hakela mali leyikulu (xikombiso, mali ya dyondzo, mali ya vutshunguri), ku fanele ku va ni ntwanano lowu nga erivaleni wa ndlela leyi mutswari un'wana a nga ta tlherisela xiphemu xa yena ha yona . Leswi swi nga endliwa n'hweti na n'hweti kumbe kotara ku olovisa maendlelo ya ku hakela.

MAENDLELO YO KHOMA SWIENDLEKO LESWI NGA LANGUTEKIKI

Tihakelo leti nga kunguhatiwangiki a ti papalateki eka ku va vatswari swin'we . Ku nga khathariseki leswaku i xiyimo xa xihatla xa vutshunguri, mali ya xikolo leyi nga languteriwangiki kumbe xiendlakalo xa minete yo hetelela ya le handle ka xikolo, vatswari havambirhi va fanele va va ni tindlela leti nga kona to langutana ni swiyimo swo tano hi ku rhula ni hi ndlela leyinene.

1. ENDLA NTLANGU WA XITLHOKOVETSELO

- **NHLAMULO WA XITLHOKOVETSELO:** Anakanya hi ku simeka akhawunti yo hlayisa mali leyi hlanganeke leyi nyiketeriweke eka swibalo leswi nga languteriwangiki leswi fambisanaka ni vana . Vatswari havambirhi va nga hoxa xandla nkarhi na nkarhi (xikombiso, n'hweti na n'hweti) ku aka xisirhelelo xa swiyimo swa xihatla swo fana na swibalo swa vutshunguri, maendzo ya xihatla, kumbe tihakelo ta xikolo leti nga languteriwangiki.
- **MALI YA XITLHOKOVETSELO XA MUNHU:** Handle ka sweswo, mutswari un'wana ni un'wana a nga hlayisa nkwama wakwe wa xihatla . Loko ku humelela swiendleko leswi nga languteriwangiki, vatswari havambirhi va nga humesa mali eka tiakhawunti leti leswaku va khoma swiendleko hi ku ringana.

2. PULANI YA SWIYIMO XA XIHATLA SWA VUTSHUNGURI

- **NDZAVISISO WA VUTSHUNGURI:** Tiyiseka leswaku n'wana u hakeriwa hi ndzindza-khombo lowu faneleke wa swa vutshunguri . Kuma leswaku i mani loyi a nga ta hakela mali ya ndzindza-khombo ni ndlela leyi mali leyi humaka exikhwameni yi nga ta averiwa ha yona . Vatswari van'wana va nga ha endla xiboho xo avanyisa mali ya vutshunguri hi ku ringana, kasi van'wana va nga ha yi avanyisa hi ku ya hi muholo kumbe swilo swin'wana.
- **LUNGHISELELA TIHAKELO LETI NGA ENDLIWEKE HI NDZAVISISO:** A hi tihakelo hinkwato ta vutshunguri leti nga ha hakeriwaka hi ndzindzakhombo (xikombiso, swisirhelelo swa swisirhelelo, vutshunguri) . Ku va na ntwanano lowu nga kona wa ndlela yo lawula swiendleko leswi loko swi humelela, ku fana na ku avanyisa swiendleko hi ku ya hi phesente leyi vekiweke ka ha ri emahlweni kumbe muholo.

3. VEKA SWILERISO SWA TIHAKELO TA XIKOLO NA NTIRHO LOWU NGA LANGUTISIWAKA

- **VULAVULA KA SUNGULA:** Loko ku tlakuka mali ya xikolo kumbe ya migingiriko leyi nga languteriwangiki (xikombiso, riendzo ra tlilasi kumbe mali yo tsarisa mintlangu), tivisa mutswari un'wana hi ku hatlisa hilaha swi nga kotekaka hakona . Ku vulavurisana loku pfulekeke i xilotlelo xo lawula matirhiselo lama nga languteriwangiki na ku hunguta ku kanetana.

- **BULANANA HI SWIVUMBEKO SWA KU HLAYISA:** Twananani hi pulani ya ndlela yo hakela swibalo leswi loko swi humelela . Hi xikombiso, vatswari havambirhi va nga pfumelelana hi ku avanyisa ka tiphesente loku vekiwewe ka ha ri emahlweni eka mali yihi na yihi ya xikolo leyi nga languteriwangiki, kumbe mutswari un'wana a nga ha khoma mixaka yo karhi ya swibalo kasi un'wana a hakela swin'wana.

4. SIMEKA VUXAKA BYA VUXAKA LEBYI NGA HLAYISAKA

- **ENDLA SISTEME YA KU TIVISEKA:** Veka ndlela yo tivisa un'wana na un'wana hi swiendleko leswi nga languteriwangiki . Leswi swi nga ha va hi ku tirhisa tsalwa, imeyili, kumbe app ya vutswari-kulobye leyi avelaniwa laha ku nga ha ngheniwaka hi matirhiselo ya mali no buriwa hi swona.
- **TIRHISA FOMATI LEYI NGA NA SWONA:** Loko u tivisa mutswari un'wana hi ntsengo lowu nga languteriwangiki, katsa vuxokoxoko hinkwabyo lebyi lavekaka: muxaka wa ntsengo, mali, na matsalwa wahi na wahi yo seketela (xikombiso, swibalo, tirhisithi) . Ku va erivaleni loku ku pfuneta eka ku lawula na ku lulamisa swiendleko hi ndlela leyinene.

5. KU BURISANA NA KU HLAYISA

- **TIYIMELELA KU BURISANA:** Loko ku humelela mali leyi nga languteriwangiki naswona mutswari un'we a nga swi koti ku hakela xiphemu xa yena, pfulela ku burisana . Hi xikombiso, mutswari un'wana a nga ha pfumela ku hakela mali yitsongo enkarhini lowu leswaku a ta khoma mali yo tala enkarhini lowu taka.
- **SIMEKA PHUROSESELE YA KU HLAWULEKA KU HLAWULEKISA NTLANGU:** Twanana hi ndlela yo lulamisa timholovo mayelana na matirhiselo ya mali lama nga languteriwangiki . Leswi swi nga katsa vuhlanganisi kumbe ku burisana na munhu wa vunharhu loyi a nga riki na vukalathelo loko ku nga twanani ku humelela nkarhi na nkarhi.

KU HLAYISA VANA

Xihlovo: Webusayiti ya Ndzawulo ya Vululami (<https://www.justice.gov.za/vg/mnt.html>).

Ku hlayisa i vutihlamuleri byo nyika munhu un'wana, xikombiso n'wana lontsongo, tindlu, swakudya, swiambalo, dyondzo na vukorhokeri bya swa vutshunguri, kumbe tindlela leti lavekaka ku nyika munhu yoloye swilo leswi swa nkoka . Ntirho lowu wa nawu wo hlayisa wu vuriwa 'ntirho wo hlayisa' kumbe 'ntirho wo seketela'.

I MANI LOYI A FANELEKE KU NYIKELA VUHLAYISEKI?

Ntirho wo hlayisa wu sekeriwe eka vuxaka bya ngati, ku amukela n'wana kumbe mhaka ya leswaku lava nga kona va tekana.

N'wana u fanele ku seketeriwa kumbe ku hlayisiwa hi:

- vatswari va yena, hambu va tekanile, va tshama swin'we, va hambanile kumbe va dlaye vukati, ku katsa na vatswari lava amukeleke n'wana; na/kumbe

- vakokwa wa yena, hambi vatswari va n'wana va tekanile kumbe e-e. Hambiswiritano, leswi swa hambana hi ku ya hi xiyimo xin'wana.
- Ntirho wo seketela xirho xa ndyangu a wu heleli eka ku seketela n'wana . Xirho xin'wana na xin'wana xa ndyangu, ku nga khathariseki malembe ya xona, xi nga kombela xirho xin'wana na xin'wana xa ndyangu ku xi seketela kumbe ku xi hlayisa, ntsena loko swipimelo swimbirhi leswi landzelaka swi fikeleriwa:
 - Xirho xa ndyangu lexi vulaka leswaku xi seketeriwa a xi swi koti ku tihlayisa.
 - Xirho xa ndyangu lexi ku komberiwaka mali yo hlayisa eka xona xi kota ku hakela mali yo hlayisa leyi komberiwaka.
 - Xilaveko lexikulu xa xikambelo xa mali hileswaku munhu loyi a nga na vutihlamuleri byo hakela mali yo hlayisa u fanele ku va na SWIVUMBEKO naswona mali leyi komberiwake yi fanele ku va leyi HLAWULEKAKA.

HI SWIHI SWIENDLEKO LESWI NGA HA KOMBERIWAKA?

U nga ha koxa nseketelo lowu ringaneleke lowu lavekaka ku nyika n'wana kumbe munhu un'wana loyi a nga na mfanelo yo hlayisa mali hi vutomi na ku kurisiwa loku faneleke . Leswi swi katsa ku nyika swilaveko swo fana na swakudya, swiambalo na tindlu, xikan'we na ku hakela dyondzo leyi faneleke.

Khoto yi nga ha tlhela yi lerisa tatana ku hoxa xandla eka ku hakela mali yo veka na ku hlayisa ku sukela hi siku ra ku velekiwa ka n'wana ku fikela siku leri xileriso xa nhlayiso xi nyikiweke ha rona.

Khoto yi nga ha tlhela yi nyika xileriso xo hakela switirhisiwa swa vutshunguri, kumbe yi nga lerisa leswaku n'wana a tsarisiwa eka xikimi xa vutshunguri xa un'wana wa mavandla tanihi loyi a titshegeke hi yena. Ku endlela leswaku khoto yi kota ku nyika xileriso xa nhlayiso lowu faneleke, mavandla hamambirhi ya fanele ku nyika khoto vumbhoni bya matirhiselo ya vona ya mali.

Langutelo ra wena hi mahanyelo ya mutswari un'wana a ri na vuyelo eka mfanelo ya vana va wena ya ku hlayisiwa . Wa ha fanele ku hakela mali yo hlayisa, hambiloko mutswari un'wana:

- ku tisola
- u katseka eka vuxaka byin'wana
- a yi ku pfumeleli ku vona vana kumbe
- loko endzhakunyana ntlawa wun'wana ni wun'wana wu ri ni vana vo tala.

Ntirho wa wena wo hakela mali yo hlayisa na mfanelo ya wena yo fikelela vana va wena i timhaka timbirhi leti hambaneke hi ku helela naswona yin'wana a yi na vuxaka na yin'wana . Ku tlula kwalaho, vana va ntlawa wun'wana ni wun'wana a va kuceteli ntirho wo seketela . Hambiswiritano, ntsengo wa mali yo hlayisa lowu faneleke ku hakeriwa wu nga cinciwa hi khoto loko un'wana wa mavandla a fanele ku tisa xikombelo xo tano.

MAGOZA LAMA FANELEKE KU LANDZELA KU ENDLA XIKOMBELO XA MAINTENANCE

- Endla xikombelo xa mali yo hlayisa ekhoto ya majisitarata eka muganga lowu u tshamaka eka wona.
- Loko u kanakana, khoto ya le mugangeni wa ka n'wina yi ta ku byela leswaku hi yihi khoto leyi u faneleke ku endla xikombelo xa mali yo hlayisa.
- Yana ekhoto leyi faneleke u tata no yisa [J101, Fomo ya A: Xikombelo xa xileriso xo hlayisa](#).
- Ku engetela eka fomo leyi tatiweke, rhumela vumbhoni bya muholo wa wena wa n'hweti na n'hweti na matirhiselo ya mali, ku fana na tirhisithi ta ku xava swakudya, gezi na/kumbe ku hakela swibalo swa rhente.
- Khoto yi ta veka siku leri wena na mumangaleriwa (munhu loyi u lavaka ku n'wi hakela mali yo hlayisa) mi faneleke ku ya ekhoto.
- Muofisiri wa vuhlayiseki na mulavisisi va ta lavisisa xikombelo xa wena na ku languta swiyimo swa wena.
- Khoto yi ta nyika samanisi (papila leri lerisaka munhu ku ta ekhoto) eka mumangaleriwa (munhu loyi xikombelo xi tisiwa eka yena) ku ya ekhoto hi siku ro karhi ku burisana hi mhaka leyi.
- Kutani mumangaleriwa u na ku hlawula exikarhi ka ku pfumela ku hakela mali yo hlayisa tanihilaha swi vuriwaka hakona, kumbe ku kaneta mhaka leyi ekhoto.
- Loko mumangaleriwa a pfumela ku hakela mali yo hlayisa tanihilaha swi komberaweke hakona, majisitarata u ta kambisisa matsalwa lama faneleke . Kutani u ta endla xileriso, naswona a nga teka xiboho xo endla tano handle ko lava leswaku mavandla ma ya ekhoto.
- Loko munhu loyi ku hehliwaka leswaku u na vutihlamuleri byo hakela mali yo hlayisa mali a nga pfumeli ku humesiwa ka xileriso, u fanele ku ya ekhoto, laha vumbhoni lebyi humaka eka mavandla hamambirhi na timbhoni ta vona byi nga ta twiwa.
- Loko khoto yi kuma munhu loyi a ri na vutihlamuleri byo hakela mali yo hlayisa, yi ta endla xileriso xa leswaku mali yo hlayisa mali leyi nga ta hakeriwa. Khoto yi ta tlhela yi boha leswaku tihakelo ta nhlaysi ti fanele ku endliwa rini naswona njhani.
- Khoto yi nga lerisa leswaku mali yo hlayisa yi hakeriwa hi yin'wana ya tindlela leti landzelaka:
 - Eka hofisi ya majisitarata ya ndhawu kumbe hofisi yin'wana na yin'wana ya mfumo leyi hlawuriweke xikongomelo lexi
 - Eka akhawunti ya bangi kumbe ya nhlango wo aka leyi hlawuriweke hi munhu loyi a khumbekaka
 - Hi ku kongoma eka munhu loyi a nga na mfanelo ya mali

- Hi ku tirhisa xileriso lexi lerisaka muthori wa munhu loyi a nga na vutihlamuleri byo hakela mali yo hlayisa ku susa hakelo ya nhlayiso hi ku kongoma eka muholo wa mutirhi, hi ku landza Nawu lowuntshwa wa Nhlayiso wa 1998.

KU CINCA MPIMO WA KU HLAYISIWA

U nga kombela leswaku mali leyi hakeriwaka ku hlayisa yi engeteriwa kumbe ku hungutiwa, ku nga ha va hikuva yi hundzuke leyi nga enelangiki kumbe hikuva u nga ha swi koti ku hakela mali yoleyo ya vuhlayiseki.

Magoza lama faneleke ku landzela

• Loko u ri munhu loyi a kumaka mali yo hlayisa:

- Endla xikombelo eka khoto ya majistarata leyi kumekaka eka muganga lowu wena tani hi muendli wa xikombelo na n'wana mi tshamaka kumbe ku tshama eka xona.
- Tata fomo ya xikombelo leyi faneleke kutani u yi yisa, kun'we na xitatimende xa mali leyi ngenaka na leyi tirhisiweke, eka muofisiri wa vuhlayiseki.

• Loko u ri munhu loyi a hakelaka mali yo hlayisa kambe a nga ha swi koti ku hakela mali:

- Endla xikombelo xa xileriso xo hunguta/ku cinca ehofisini ya majisitarata laha oda ya wena ya nhlayiso yi endliweke kona.
- Tata fomo leyi faneleke kutani u yi yisa eka muofisiri wa vuhlayiseki.
- Rhumela xitatimende lexi heleleke xa mali leyi ngenaka na leyi tirhisiweke, xikan'we na xitatimende lexi hlamuselaka swivangelo swa xikombelo, eka muofisiri wa nhlayiso ku nga khathariseki leswaku u muamukeri kumbe muhakeri wa mali ya nhlayiso . Endlelo leri fanaka na loko xikombelo xa nhlayiso xi sungula ku simekiwa ri ta landzeleriwa.

NKOKA WA MINDZILAKANO EKA VUTSWARI-N'WE

Ku veka mindzilakano leyi nga erivaleni eka ku va vatswari swin'we i swa nkoka leswaku ku va ni vuxaka lebyinene, lebyi tirhaka exikarhi ka vatswari endzhaku ko hambana kumbe ku dlaya vukati . Mindzilakano yi pfuneta ku hlamusela swiphemu, ku simeka swipimelo, na ku hlayisa xichavo, hinkwaswo leswi swi hoxa xandla eku hunguteni ka timholovo na ku tlakusa ndhawu leyinene eka n'wana.

Mindzilakano i ribye ra xisekelo ra ku va vatswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka hikuva yi pfumelela vatswari havambirhi ku tirhisana hi ndlela leyi sirhelelaka n'wana, yi hunguta ku kanetana ni ku hlayisa ku xiximana . Va tumbuluxa xivumbeko, va tlakusa rihanyo ra mintlhaveko, na ku nyika rimba leri lavekaka eka vuxaka lebyi humelelaka bya vutswari-kulobye.

1. YI KHOMELA KU TIYISELA KA MINTlhaveko

Mindzilakano yi pfumelela vatswari ku lawula ku hlamula ka vona ka mintlhaveko hi ku tumbuluxa swiletelo leswi nga erivaleni malunghana ni leswi nga mahanyelo lama

amukelekaka . Leswi swi sivela ku hlangana ka mintlhaveko kumbe timhaka ta vuxaka bya khale ku tlhela ti humelela, leswi pfunaka vatswari ku dzikisa mianakanyo eka pakani ya vona leyi va avelana yona: vuhlayiseki bya n'wana wa vona.

2. YI PFUTISA NTLANGU

Mindzilakano leyi hlamuseriweke kahle yi hunguta ku nga twisisani ni ku vulavurisana loku hoxeke . Loko vatswari havambirhi va tiva leswi languteriweke eka vona, a va tali ku tsemakanya milayeni leyi nga ha vangaka njhekanjhekisano kumbe ku kanetana loku nga lavekiki . Xikombiso, mindzilakano leyi rhendzeleke vuhlanganisi (xikombiso, ku ringanyeta mimbulavurisano eka timhaka leti fambelanaka na vana) yi sivela mimbulavurisano ku va ya munhu hi xiyexe no kula yi va timholovo.

3. SIRHELELA N'WANA

Vana va vuyeriwa hi ku nga cinci ni nsirhelelo wa mintlhaveko, leswi mindzilakano yi pfunaka ku swi nyika . Hi ku hlayisa timhaka ta vanhu lavakulu ti hambanile na ku tiyisisa leswaku mutswari un'wana na un'wana u xixima nkarhi wa vutswari na vulawuri bya un'wana, mindzilakano yi sivela vana ku khomiwa exikarhi kumbe ku hlangana na timholovo ta vatswari.

4. YI SIMEKA MINTIRHO NA VUTIHLAMULERI LEBYI NGA RI KONA

Mindzilakano yi hlamusela kahle xiphemu xa mutswari un'wana ni un'wana evuton'wini bya n'wana . Leswi swi katsa vutihlamuleri byo fana na leswaku i mani loyi a khomaka swiyenge swo karhi swa nhlayiso wa n'wana (xikombiso, swiboho swa vutshunguri, ku nghena xikolo) na vuxokoxoko bya maendlelo yo fana na nkarhi wa vutswari kumbe minyikelo ya timali . Loko mintirho leyi yi simekiwile kahle, vatswari-kulobye va nga tirhisana hi ndlela leyinene handle ko tlula mpimo kumbe ku vanga mpfilumpfilu.

5. YI KHUTISA VUXAKA BYA RIHANYO

Loko mindzilakano yi ri kona, ku vulavurisana exikarhi ka vatswari-kulobye ku va loku hlelekeke swinene ni ku kongomisiwa . Swiletelo leswi nga erivaleni mayelana na ndlela leyi, rini, na leswi va faneleke ku vulavurisana ha swona swi nga pfuna vatswari havambirhi ku tshama va ri endleleni, ku tiyisisa leswaku mabulo ya tshama ya ri na xichavo naswona ya kongomisiwe eka vana .

6. YI SEKETELA VUHLAYISEKI BYA MUNHU

Mindzilakano yi sirhelela vuhlayiseki bya mutswari un'wana ni un'wana hi ku tiyiseka leswaku u ni ndhawu ya vutomi bya yena n'wini ehandle ka vutswari . Va pfuneta ku papalata ku hisiwa hi ku hlamusela loko mutswari un'wana na un'wana a ri "ntirho" na loko a nga ri kona, leswi va pfumelelaka ku tlhela va chajiwa na ku lawula swilaveko swa vona swa munhu hi xiyexe.

7. YI PFUNA KU LAWULA VUXAKA BINTSWA

Loko ku nghenisiwa vuxaka lebyintshwa kumbe vatswari va vumbirhi , mindzilakano yi va ya nkoka swinene. Va tiyisisa leswaku dynamic leyintshwa a yi kavanyeti lunghiselelo leri nga kona ra vutswari swin'we, ku pfumelela ndhawu ya vanghana lavantshwa loko va ri karhi va hlayisa vuxaka bya mutswari na n'wana.

Ku Lawula na ku Hlayisa Vutswari-n'we lebyi Humelelaka

MAENDLELO YA VUHLANGANISI LAMA HUMELELAKA YA VUTSWARI-N'WE

Ku vulavurisana loku nga erivaleni ni loku xiximekaka i ka nkoka swinene leswaku ku humelela vutswari swin'we . Hi ku tirhisa tindlela leti tirhaka ta ku vulavurisana, vatswari-kulobyane va nga hunguta ku nga twisisani, va hunguta ku kanetana ni ku tiyiseka leswaku swilaveko swa n'wana swi rhangisa emahlweni nkarhi hinkwawo . Hi lawa tindlela tin'wana ta nkoka to tlakusa vuhlanganisi bya rihanyo exikarhi ka vatswari-kulobyane:

1. HLAYISA VUXAKA BYA VANA

Nkoka lowukulu eka mabulo hinkwawo ya vutswari swin'we wu fanele ku va vuhlayiseki bya n'wana.

- **Tinyiketele Eka Pakani Ya Wena Leyi Avelanaka:** Minkarhi hinkwayo vumba mabulo lama rhendzeleke swilaveko swa n'wana, maendlelo ni mintirho ya yena . Papalata ku tisa timhaka ta munhu hi xiyexe kumbe swiphiso swa vuxaka bya nkarhi lowu hundzeke . Hi xikombiso, ematshan'weni yo vula leswaku, "A wu si tshama u fika hi nkarhi," vula u ku, "N'wana wa hina wa vuyeriwa eka swiendlo leswi nga cincekiki, hikwalaho ku va hi nkarhi i swa nkoka eka vona."
- **Tirhisa Ririmi leri nga riki na Vukala-tlhelo:** Papalata ririmi leri nga ni mintlhaveko kumbe leri hehlaka leri nga pfuxaka ku tiyimelela . Xikombiso, vula "A hi buleni hi ndlela leyi hi nga antswisaka xiyimiso ha yona" ematshan'wini ya "U tshama u pfilunganya xiyimiso."

2. HLAWULA NDLELA LEYI FANEKE YA VUXAKA

Ku tirhisa ndlela leyi faneleke yo vulavurisana eka swiyimo swo hambana-hambana swi pfuna ku papalata ku nga twisisani naswona swi endla leswaku swilo swi tshama swi hlekile.

- **Tsalwa Kumbe Imeyili Ya Timhaka Ta Nkarhi Na Nkarhi:** Maendlelo lawa ma pfumelela vatswari havambirhi ku vulavurisana kahle ni ku tsala swiboho . Nakambe va nyika nkarhi wo ehleketa va nga si hlamula, leswi hungutaka minkarhi ya ku angula hi ku hatlisa kumbe hi mintlhaveko.
- **Foni Kumbe Hi Munhu Eka Timhaka Ta Xihatla:** Eka swiyimo swa xihatla kumbe timhaka ta xihatla, ku vulavurisana hi ku kongoma ku nga ha va loku tirhaka swinene . Veka thoni ya xichavo naswona tshama u dzike eku tlhantlheni ka mhaka leyi nga evokweni.
- **Ti-app ta Vutswari-n'we:** Anakanya hi ku tirhisa ti-app ta vutswari swin'we to fana na OurFamilyWizard kumbe Talking Parents, leti pfunetaka ku olovisa vuhlanganisi hi ku hlela swiyimiso, ku avelana mahungu, na ku hlayisa rhekhodo ya vuhlanganisi hinkwabyo.

3. KU SIMEKA TINDLELA TA VUXAKA TA VUXAKA LETI HLAYISAKA

Ku veka mindzilakano swi pfuna ku tiyiseka leswaku mabulo ya tshama ya ri ni xichavo ni ku humesa mihandzu.

- **Twananani Hi Rini Ni Ndlela Yo Vulavula:** Simeka milawu ya ku vulavurisana, yo tanihi ku pfumela ku hlamula timhaka leti nga riki ta xihatla ku nga si hela tiawara ta 24 kumbe ku ringanyeta ku vulavurisana eka minkarhi yo karhi ya siku . Leswi swi sivela ku rhumelana marungula ya mintlhaveko nivusiku kumbe ku kavanyetiwa loku nga lavekiki.
- **Hlayisa Mimbulavurisano Yi Koma Ni Ku Ya Eka Yinhla:** Tshama u dzike eka nhloko-mhaka leyi u vulavulaka ha yona naswona papalata ku cinca-cinca ko leha kumbe ka mintlhaveko . Tirhisa tinhla ta xibalesa kumbe minxaxamelo eka ti-meiyili ku hlayisa vuhlanganisi byi hlelekile naswona byi ri erivaleni.

4. TITLHOKOVETSELA KU YINGISELA HI KU TIYISELA

Ku vulavurisana loku humelelaka a hi ku vulavula ntsena; i mhaka ya ku yingisela, na swona.

- **Yingisela Handle ko Kavanyeta:** Pfumelela mutswari un'wana a phofula swivilelo kumbe mianakanyo ya yena handle ko tlula-tlula kumbe ku kavanyeta . Ku yingisela hi ku helela swi nga ku pfuna ku twisisa ku antswa langutelo ra vona.
- **Anakanyisisa Ni Ku Hlamusela:** Endzhaku ko yingisela, katsakanya leswi u swi tweke leswaku u tiyiseka leswaku swi twisiseka . Xikombiso, "Kutani, u vula leswaku u nga tsakela ku lulamisa nkarhi wo wisa hikwalaho ka xiyimiso xa wena lexintshwa xa ntirho?"
- **Tiyisekisa Swivilelo Swa Vona:** Pfumela mintlhaveko ya mutswari-kuloni, hambiloko mi nga pfumelelani na swona . Leswi swi kombisa xichavo naswona swi endla leswaku va titwa va twiwa . Xikombiso, vula leswaku, "Ndza swi twisisa leswaku wa vilerisiwa hi ku cinca ka xiyimiso, naswona ndzi ta tirha na wena ku kuma ntlhantlho."

5. TIRHISA SWITSALWANA SWA "I".

Ku tirhisa switatimende swa "mina" ematshan'wini ya switatimende swa " wena " swi sivela ku sola naswona swi hunguta ku tiyimelela.

- **Hlamusela Swilaveko Swa Wena Hi Ndlela Leyinene:** Ematshan'wini yo vula leswaku "A wu si tshama u ndzi yingisela," swi vuye hi vuntshwa u ku "Ndzi titwa ndzi hlundzukile loko hi nga pfumelelani hi xiyimiso." Leswi swi dzikisa mianakanyo ya wena eka ndlela leyi u titwaka ha yona ematshan'weni yo lumbeta mutswari un'wana.

- **Tshama u ri na Ntlhantlho:** Hi xikombiso, ematshan'wini yo vula leswaku, "Minkarhi hinkwayo u endla xiboho handle ka mina," ringeta, "Ndzi nga tsakela leswaku havumbirhi bya hina hi va na swibumabumelo loko hi endla xiboho eka migingiriko ya n'wana wa hina ya le handle ka xikolo."

6. VA NA XIPHIQO NA KUVA NA XIPHROFEXINALI

Khoma vuxaka bya vutswari swin'we tanihi ntirhisano wa bindzu lowu kongomisiweke eka vuhlayiseki bya n'wana.

- **Papalata Ku Sola Munhu Hi Xiyexe:** Hlayisa bulo mayelana na timhaka ta vutswari naswona papalata ku sola vutomi bya mutswari-kuloni bya munhu hi xiyexe kumbe mahanyelo ya nkarhi lowu hundzeke.
- **Tshama U Ri Ni Vuxiyaxiya Ni Vuxiyaxiya:** Hambiloko ku va ni ku nonon'hweriwa, hlayisa thoni ya xichavo . Khensa mutswari un'wana loko a pfuneta kumbe ku amukela ku cinca, naswona kombisa ku tlangela ku katseka ka vona evuton'wini bya n'wana.
- **Tirhisa Ku Tiyisa Lexinene:** Bumabumela mutswari un'wana loko a endla nchumu wo karhi kahle kumbe a langutana ni xiyimo xo karhi hi ku rhula . Ku tiyisiwa lokunene ku pfuneta ku tumbuluxa ndhawu ya ntirhisano.

7. NAmahela TINTIYISO

Papalata ku pfumelela mintlhaveko yi lawula bulo hi ku dzikisa mianakanyo ya wena eka rungula ra ntiyiso .

- **Vana ni Xikongomelo:** Tinyiketele eka maendlelo ya n'wana, yo tanihi xiyimiso xa n'wana, swiendlakalo swa xikolo kumbe ku hlangana ka dokodela . Hi xikombiso, ematshan'wini yo vula leswaku, "A wu na mhaka na dyondzo ya n'wana wa hina," vula u ku, "Mudyondzisi u hi kombele leswaku hi sayina phepha leri ra ntirho wa xikolo vhiki na vhiki, kutani hi fanele ku hlanganisa sweswo."
- **Nyika Vumbhoni Loko Swi Laveka:** Loko ku ri na matsalwa ya nkoka, ku fana na swiviko swa xikolo kumbe tifomo ta vutshunguri, ma avelana ku seketela mbulavurisano na ku tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va fikelela mahungu lama faneleke.

8. VEKA SWITSHURIWA SWA NKARHI HINKWAWO

Ku hlela ku nghena nkarhi na nkarhi, hi ndlela leyi hlelekeke swi nga sivela swiphiqu leswaku swi andza hi ku famba ka nkarhi.

- **Hlela Ka Ha Ri Emahlweni Ku Pfuxeta Nkarhi Na Nkarhi:** Ku nga khathariseki leswaku i vhiki na vhiki, mavhiki mambirhi kumbe n'hweti na n'hweti, veka nkarhi wa bulo ro koma kumbe rungula ro pfuxeta un'wana na un'wana hi ku cinca kwihi na kwihi, timhaka kumbe swiendlakalo leswi taka.

- **Hlayisa Minhlangoana Yi Komile Naswona Yi Humesa:** Twananani hi ajenda mi nga si nghena, naswona mi namarhela eka yona. Papalata ku tlhela u vulavula hi ku nga twanani ka khale, naswona u dzikisa mianakanyo ya wena eku endleni ka swiboho swa nkarhi lowu taka.

9. VA NA KU TLHELELA NA KU VULAVULA KU ENDLA LESWAKU

Hakanyingi ku va vatswari swin'we swi lava ku pfumelelana ni swiyimo ni ku pfumelelana ni swiyimo, ngopfu-ngopfu loko swiyimo swi cinca.

- **Kombisa Ku Tiyimisela Ku Lulamisa:** Vutomi byi nga ha va lebyi nga languteriwangiki, hikwalaho ku cinca-cinca eka swiyimiso ni swiboho swi pfuna ku kurisa vuxaka bya ntirhisano . Xikombiso, loko mutswari-kuloni a lava ku cincana hi mahelo-vhiki hikwalaho ka ku tinyiketela entirhweni, ringeta ku amukela loko swi koteka.
- **Languta Switshuxo swa Win-Win:** Tinyiketele eku tumbuluxeni ka swintshuxo leswi tirhelaka vatswari havambirhi naswona swi vuyerisa n'wana . Hi xikombiso, loko ku cinca xiyimiso swi laveka, burisana hi tindlela to ringanisela nkarhi na n'wana leswaku vatswari havambirhi va vona swi lulamile.

10. TIRHISA VUTLHOKOVETSERI BYA KU LUNGHISA KU TLHELELA SWIPHIQO

Ku kanetana a ku papalateki, kambe ndlela leyi u ku khomaka ha yona yi endla ku hambana lokukulu eku hlayiseni ka matimba lamanene ya vutswari swin'we.

- **Tshama U Rhurile Hi Nkarhi Wa Ku Nga twanani:** Loko ku pfuka timholovo, hefemulela ehenhla ivi u yimanyana u nga si hlamula . Papalata ku angula hi ku hatlisa kumbe ku tshika vukarhi byi susumeta bulo.
- **Lava Vuhlanganisi Loko Swi Laveka:** Loko timholovo ti nga tlhantlhiwi hi ku tirhisa vuhlanganisi byo kongoma, ehleketa ku katsa munhu wa vunharhu loyi a nga riki na vukalatlhelo, ku fana na muhlanganisi, ku pfuneta ku kongomisa mbulavurisano na ku kuma swintshuxo.

KU KHOMA MPFILUMPFILU EXIKARHI KA VATSWARI-KULOBYE

Ku kuma swihlovo swa ku kanetana, ku tirhisa switirhisiwa swo hunguta ku kanetana ni ku lava vuhlanganisi loko swi laveka i swilo swa nkoka swa vutswari swin'we lebyi humelelaka . Hi ku lulamisa timholovo hi ku hatlisa ni ku hlayisa ku vulavurisana loku pfulekeke, vatswari va nga endla vuxaka lebyi twanaka swinene bya vutswari-kulobye lebyi rhangisaka vuhlayiseki bya n'wana wa vona . Ku tirhisa tindlela leti a swi hunguti ntsena ku nonoka kambe swi tlhela swi kurisa ndhawu ya ntirhisano, eku heteleleni swi vuyerisa vatswari na vana loko va ri karhi va fambisa mintlhontlho ya ku hambana.

KU KUMA SWIHLOVO SWA MPFILUMPFILU

Ku kanetana eka vutswari swin'we hakanyingi ku humelela eka mavonelo yo hambana-hambana ya ndlela yo kurisa vana, timhaka ta munhu hi xiyexe exikarhi ka vatswari

kumbe ku nonon’hweriwa ka ku vulavurisana . Ku kuma swihlovo leswikulu swa mpfilumpfilu i goza ro sungula ro swi lawula na ku swi lulamisa hi ndlela leyinene.

1. SWIVUMBEKO SWA NTLANGU WA NTLANGU

- **Switayili swa Vutswari** : Maendlelo yo hambana ya ku laya, maendlelo ya ntolovelo kumbe tifilosofi ta vutswari hi ku angarhela swi nga endla leswaku ku nga twanani.
- **Minkanerisano ya Xiyimiso:** Ku kanetana malunghana ni nkarhi lowu u wu hetaka ni n’wana, tiholideyi kumbe ku cinca ka xiyimiso hi minete yo hetelela swi nga vanga ku vilela.
- **Timhaka ta Timali:** Ku nga twanani mayelana na matirhiselo ya mali lama fambelanaka na vana kumbe mavonelo yo hambana mayelana na matirhiselo yo mali swi nga vanga ku nonoka.
- **Ku Hambana ka Vuhlanganisi:** Ku nga twisisani, ku pfumaleka ka ku twisiseka kumbe maendlelo yo biha ya vuhlanganisi hakanyingi swi hoxa xandla eka timholovo leti yaka emahlweni.
- **Masalela ya Mintlhaveko eka Vuxaka:** Timhaka ta mintlhaveko leti nga tlhantlhiwangiki exikarhi ka vatswari, to tanihi ku titwa ka ku hlundzuka, mavondzo kumbe ku hlundzuka, ti nga nyanyisa timholovo ta vutswari-kulobye.

2. KU TI HLAYISA

- **Hlawula Swihlohloteri:** Anakanyisisa hi swilo leswi ku hlohlotelaka mintlhaveko ya wena n’wini . Ku twisisa leswaku hi swihi swiendlo kumbe marito yo karhi lama pfuxaka ku vilela ka wena swi nga ku pfuna ku tshinelela mpfilumpfilu hi ku titiva swinene.
- **Lemuka Swivumbeko:** Languta tinhloko-mhaka leti vuyeleriwaka eka timholovo ta wena ni mutswari-kuloni . Xana ku ni swiyimo swo karhi leswi nkarhi na nkarhi swi vangaka njhekanjhekisano ? Ku kuma swivumbeko leswi swi nga pfuna ku lulamisa xivangelo xa rimitsu xa timholovo.

SWITIRHISIWA SWO DE-ESCALATING ARGUMENTS

Loko ku pfuka timholovo, i swa nkoka ku va na switirhisiwa na tindlela to hunguta ku tlakuka ka minjhekanjhekisano yi nga si khumba hi ndlela yo biha vuxaka bya vutswari-kulobye kumbe n’wana. Hi lawa tindlela tin’wana leti tirhaka:

1. TSHAMA U TLHELELA NA SWONA U HLAYISA

- **Pfuxeta Nkarhi:** Loko mintlhaveko yi ri karhi yi tlakuka, teka goza ro tlhelela endzhaku eka xiyimo lexi . Ku wisa ko koma swi nga nyika nkarhi wo titimela ni ku tlhela u va ni langutelo.
- **Tirhisa Maendlelo yo Grounding:** Titolovete tindlela to grounding to fana na ku hefemula swinene, ku hlayela ku ya eka khume, kumbe ku vona hi mahlo ya mianakanyo ndhawu yo rhula ku pfuneta ku lawula nhlamulo ya wena ya mintlhaveko.

2. TIYONDZE KU YINGISELA HI KU TIYISELA

- **Yingisela Ku Twisisa:** Tinyiketele eka leswi mutswari un'wana a swi vulaka handle ko lunghiselela ku kaneta ka wena . Kombisa leswaku hakunene u ringeta ku twisisa langutelo ra vona.
- **Hlamusela Xivulavulelo Ni Ku Anakanyisisa:** Phindha leswi u swi tweke hi marito ya wena. Leswi swi kombisa leswaku u nyikela nyingiso naswona swi pfuna ku hlamusela ku nga twisisani.

3. TIYISISA EKA SWITSHURIWA SWA N'WANA

- **Hlayisa N'wana eSenthara:** Titsundzuxe wena na mutswari-kuloni leswaku nhlokomhaka leyikulu yi fanele ku va vuhlayiseki bya n'wana wa wena . Fureme mabulo ku rhendzela leswi nga swinene eka vona.
- **Tirhisa Switatimende swa "Mina":** Ematshan'wini yo sola mutswari un'wana, phofula mintlhaveko na swilaveko swa wena hi ku tirhisa switatimende swa "mina" . Xikombiso, vula "Ndzi titwa ndzi karhatekile hi xiyimiso" ematshan'wini ya "U tshama u cinca xiyimiso."

4. VEKA TINDLELA

- **Hlamusela Mindzilakano Ya Mabulo:** Simeka milawu ya ku vulavurisana hi xichavo, yo tanihi ku nga huweli, ku vitana mavito kumbe ku kavanyeta . Pfumelana ku yimisa bulo loko ri hisa ngopfu.
- **Pfuxeta Tinhlokomhaka :** Twanana hi tinhlokomhaka to karhi leti mi faneleke ku bula ha tona hi nkarhi wa mabulo ya vutswari swin'we, mi papalata swivilelo swa munhu hi xiyexe leswi nga engetelaka ku nonon'hweriwa.

5. LAVA SWITLHOKOVETSELO SWIN'WE

- **Tirhisana eka Switshuxo:** Ematshan'weni yo dzikisa mianakanyo ya wena eka swiphiqu, tirhani swin'we leswaku mi kuma swintshuxo leswi tirhaka . Hlanganisa miehleketo naswona u pfuleka ku pfumelelana.
- **Tshama U Kongomise eka Ntlhantlho:** Hlayisa bulo ri kongomisiwe eka ku tlhantlha mhaka ematshan'wini yo tlhela u pfuxeta swivilelo swa nkarhi lowu hundzeke.

KU TIRHISANA NA MUTSWARI-KULOBYE LOYI A TIKAKA

Ku fambisa vuxaka bya vutswari-kulobyé swi nga va ntlhontlho, ngopfu-ngopfu loko u tirhisana ni mutswari-kulobyé la tikaka kumbe la nga ni timholovo letikulu . Xiyenge lexi xi andlala tindlela to lawula swiyimo leswi hi ndlela leyinene, ku tisirhelela wena na n'wana wa wena hi tlhelo ra mintlhaveko, na ku tiva leswaku u fanele ku lava nseketelo wo engetela rini.

KU FAMBA-FAMBA EKA VUXAKA BYA N'TWANANO WA LE HENHLA

Swiyimo swa vutswari swin'we leswi nga ni timholovo swinene swi nga vanga ndhawu leyi tshikilelaka eka vatswari ni vana . Hi lawa tindlela tin'wana to fambisa vuxaka lebyi hi ndlela leyinene:

1. Simeka Mindzilakano Leyi nga Le rivaleni

- Hlamusela Milawu ya Vuhlanganisi: Veka mindzilakano eka ndlela leyi u vulavulaka ha yona ni mutswari-kuloni ni nkarhi lowu u vulavulaka ha wona . Hi xikombiso, endla xiboho xa loko u ta tirhisa tsalwa kumbe imeyili leswaku u vulavurisana, tanihi leswi tifomati leti ti nga hungutaka ku tlakuka ka mintlhaveko loko ti pimanisiwa ni mabulo ya ku langutana hi mahlo kumbe ya riqingho.
- Ku Pfluxeta Mimbulavurisano: Yingisela mabulo hi ku kongoma etimhakeni ta vutswari, u papalata tinhloko-mhaka ta munhu hi xiyexe leti nga vangaka timholovo.

2. Tshama U Rhurile naswona U Hluvukile

- Lawula Ku Angula Ka Wena: Hlayisa mintlhaveko ya wena yi ri eku lawuleni hi nkarhi wa ku vulavurisana . Loko mutswari-kuloni a va ni vulala kumbe a va ni tihanyi, titolovete ku hefemula swinene kutani u wisa eka bulo leswaku u tlhela u rhurisa mbilu.
- Titolovete Ku Vulavula Hi Ku Tiyisisa: Tirhisa ririmi leri nga erivaleni ni leri xiximekaka loko u phofula mianakanyo ya wena . Papalata switayeke swa ku vulavurisana leswi nga endliki nchumu kumbe leswi nga ni tihanyi leswi nga engetelaka timholovo.

3. Tsala Hinkwaswo

- Hlayisa Tirhekhodo: Tsala vuhlanganisi hinkwabyo ni mutswari-kuloni, ku katsa ni ti-imeyili, marungula ni tinotsi leti humaka eka mabulo ya riqingho . Leswi swi nga pfuna loko timholovo ti kula kumbe loko u lava ku lava xitsundzuxo xa nawu enkarhini lowu taka.
- Xiya Swiendlakalo Swa Nkoka: Hlayisa nxaxamelo wa swiendlakalo swa nkoka, swo tanihi maendzo lama hundzeriweke hi nkarhi kumbe mabulo ya timali, leswaku u landzelela swivumbeko leswi nga ha lavaka ku lulamisiwa endzhaku.

4. Tirhisa Switatimende swa "I".

- Hlamusela Swilaveko Swa Wena Hi Ku Ri Kahle: Fureme swivilelo na swilaveko swa wena hi ku tirhisa switatimende swa "mina" ku hunguta ku tisirhelela . Xikombiso, vula "Ndzi titwa ndzi tshikilelekile loko tipulani ti cinca hi minete yo hetelela" ematshan'wini ya "U tshama u cinca tipulani u nga ndzi byelanga."

NDLELA YO TISIRHELELA NI N'WANA WA WENA HI MINTLHAVEKO

Ku sirhelela vuhlayiseki bya wena bya mintlhaveko ni bya n'wana wa wena i swa nkoka eka xiyimo xa ku va vatswari swin'we lexi nga ni timholovo letikulu . Hi leti tindlela tin'wana to tiyisekisa vuhlayiseki bya mintlhaveko:

1. RHANDZA KU TIHLAYISA

- Tinyiketele Eka Vuhlayiseki Bya Wena: Nghenela mintirho yo tikhathalela leyi khutazaka rihanyo ra wena ra mianakanyo ni ra miri, yo tanihi ku endla vutiolori, swilo leswi u swi tsakelaka kumbe ku heta nkarhi ni vanghana ni ndyangu lowu seketelaka.

- Lava Nseketelo: Vulavula ni vanghana, ndyangu kumbe muongori malunghana ni mintokoto ya wena . Kuva na sisiteme ya nseketelo swinga ku nyika ndzhawu leyi hlayisekeke yo humesa moya naku kuma mavonelo.

2. HLAYISA N'WANA WA WENA EKA NTLANGU

- Papalata Ku Katsa N'wana wa Wena: U nga avelani n'wana wa wena swiphiso kumbe timholovo ta vanhu lavakulu . Hlayisa mabulo mayelana na timhaka ta vutswari swin'we exikarhi ka wena na mutswari-kuloni ku papalata ku veka n'wana exikarhi.
- Khutaza Ku Vulavula Hi Ndlela Leyi Pfulekeke: Kurisa ndhawu leyi n'wana wa wena a titwaka a hlayisekile loko a phofula ndlela leyi a titwaka ha yona . Va tivise leswaku va nga vulavula na wena hi swivilelo swihi na swihi leswi va nga na swona handle ko chava ku vanga timholovo.

3. XIKOMBISO XA MAHANYELO YA RIHANYO

- Kombisa Ku Rhula: Kombisa mahanyelo yo rhula ni ya xichavo emahlweni ka n'wana wa wena, hambiloko u tirhisana ni mutswari-kuloni loyi a nonon'hwaka . Leswi swi pfuna ku dyondzisa n'wana wa wena ndlela yo langutana ni timholovo hi ndlela leyi vupfeke.
- Tlakusa Ku Kombisa Mintlhaveko: Khutaza n'wana wa wena ku phofula mintlhaveko ya yena hi ndlela leyinene . Va dyondzise tindlela to langutana ni swiyimo, to tanihi ku tsala tijenali kumbe ku vulavula hi mintlhaveko ya vona.

4. VEKA SWIVUMBEKO SWA XIYIMO XA LE HENHLA

- Amukela Swipimelo: Xiya leswaku a wu nge swi koti ku cinca mahanyelo ya mutswari-kuloni kambe u nga lawula ndlela leyi u angulaka ha yona ni ndlela leyi u hlamulaka ha yona . Ku veka swilaveko swa xiviri swi nga hunguta ku vilela ni ku vilela.

RINI KU KATSA MUNHU WA VUNHARHU KUMBE NSEKETELO WA NAWU

Eka swiyimo swin'wana, swi nga ha laveka leswaku u katsa munhu wa vunharhu kumbe u lava nseketelo wa le nawini leswaku u tisirhelela ni n'wana wa wena . Hi leswi swikombiso swa leswaku u fanele ku teka rini goza leri:

1. NTLANGU LOWU PHEELEKE

- Vulala lebyi Yaka emahlweni: Loko ku nga twanani ku hundzuka xikombiso naswona ku kula ku va vulala lebyi phikelelaka, ku nga ha va nkarhi wo lava vuhlanganisi bya xiphurofexinali ku olovisa vuhlanganisi na ku lulamisa timhaka.
- Ku pfumaleka ka Ntirhisano: Loko mutswari-kuloni a tshamela ku ala ku tirhisana kumbe ku vulavurisana hi ndlela leyinene malunghana ni vutihlamuleri bya vutswari, vuhlanganisi byi nga nyika ndhawu leyi hlelekeke yo burisana.

2. SWIVILELO SWA VUHLAYISEKI

- Minxungeto kumbe ku tirhisiwa hi ndlela yo biha: Loko ku ri ni minxungeto yo karhi ya ku vaviseka emirini, ku tirhisiwa hi ndlela yo biha emintlhavekweni kumbe ku vilela hi ku tirhisa swidzidzirisi hi ndlela yo biha, i swa nkoka swinene

ku lava switsundzuxo swa nawu kumbe ku tihlanganisa ni valawuri hi ku hatlisa leswaku u tisirhelela ni n'wana wa wena.

- Timhaka ta ku tirhisa swidzidziharisi hi ndlela yo biha: Loko mutswari-kuloni a ri na matimu ya ku tirhisa swidzidziharisi hi ndlela yo biha leswi khumbaka vuswikoti bya vona byo khathalela n'wana, ku nghenelela ka nawu ku nga ha laveka ku tiyisisa vuhlayiseki.

3. MATSALWA YA NAWU

- Xilaveko xa ku Cinca: Loko u lava ku cinca malunghiselelo ya vuhlayisi, tixedulu ta ku endzela, kumbe nseketelo wa n'wana hikwalaho ka ku cinca ka swiyimo, nseketelo wa nawu wu nga pfuna ku tiyisisa leswaku ku cinca loku ku tsariwile naswona ku sindzisiwa.
- Ku Sindzisa Mintwanano: Loko mutswari-kuloni a nga landzeleli malunghiselelo lama ku pfumelelaniweke ha wona khale (xikombiso, vuhlayisi kumbe nseketelo wa n'wana), mpfuneto wa nawu wu nga ha laveka ku sindzisa mintwanano yoleyo.

KU LAVA VUHLANGANISI LOKO SWI LAVEKA

Loko timholovo ti va ntlhontlho swinene ku ti lawula hi ku tiyimela, ku lava vuhlanganisi swi nga va ndlela leyi tirhaka yo lulamisa timholovo na ku ndlandlamuxa vuhlanganisi.

1. TWISISA VUXOKOXOKO

- **Nhlamuselo ya Vuhlanganisi:** Vuhlanganisi byi katsa munhu wa vunharhu loyi a nga riki na vukalathelo loyi a pfunaka vatswari ku vulavurisana hi ndlela leyinene na ku kuma swintshuxo leswi pfumelelanaka . Muhlanganisi a nga teki tlhelo kambe u fambisa mbulavurisano.
- **Mimbuyelo Ya Vuhlanganisi:** Vuhlanganisi byi nga endla leswaku ku va ni ku vulavurisana ko antswa, ku hunguta ku kanetana ni swintshuxo leswi endleriweke ku fikelela swilaveko swo karhi swa vatswari ni n'wana.

2. XANA U FANELE U LAVA RINI VUXOKOXOKO

- **Minkanerisano leyi nga heriki:** Loko ku nga twanani ku tala naswona ku nga tlhantlhiwi, vuhlanganisi byi nga nyika ndhawu leyi hlelekeke ya ku burisana.
- **Ku Hambana ka Vuhlanganisi:** Loko u kuma swi tika ku vulavurisana ni mutswari-kuloni handle ko kanetana, muhlanganisi a nga olovisa mabulo lama humesaka mihandzu swinene.
- **Ku Cinca Ka Nkoka:** Anakanya hi vuhlanganisi hi nkarhi wa ku cinca lokukulu ka vutomi, ku fana na ku cinca eka malunghiselelo ya vuhlayisi kumbe vutihlamuleri bya timali.

3. NDELELA YO KUMA MUTLHOKOVETSERI

- **Vahlanganisi lava fanelekaka va endla ndzavisiso:** Lava vahlanganisi lava nga ni vutshila eka timhaka ta ndyangu kumbe ta vutswari-kulobye . Va fanele va va na switifiketi leswi faneleke na ntokoto.

- **Kombela Switsundzuxo:** Lava switsundzuxo eka vanghana lava tshembekaka, ndyangu, kumbe vatirhi va swa nawu lava nga na ntokoto eka vuhlanganisi bya vutswari swin'we.

4. LUNGHISELELA SWIVUMBEKO SWA VUXOKOXOKO

- **Hlawula Tipakani:** Loko nongonoko wu nga si sungula, hlamusela leswi u tshembaka ku swi fikelela hi ku tirhisa vuhlanganisi . Boxa tinhla ta nkoka ni swivilelo leswi u lavaka ku swi lulamisa.
- **Tshama U Pfulekile:** Tshinelela vuhlanganisi hi ku tiyimisela ku pfumelelana na ku tirhisana . Ku pfuleka eka mavonelo yo hambana swi nga olovisa mimbuyelo yo antswa.

• LANDZELA ENDZHAKU KA KU HLAYISA

- **Endla Ntwanano wa Vutswari-n'we:** Endzhaku ka vuhlanganisi, tsala mintwanano yihi na yihi leyi endliweke hi nkarhi wa xiyenge . Leswi swi pfuneta ku nyika ku twisiseka na vutihlamuleri ku ya emahlweni.
- **Yana emahlweni na Vuhlanganisi:** Hlayisa milayeni leyi pfulekeke ya vuhlanganisi endzhaku ka vuhlanganisi . Nghena nkarhi na nkarhi ku tiyisisa leswaku vatswari havambirhi va namarhela mintwanano na ku lulamisa swivilelo swihi na swihi leswintshwa leswi humelelaka.

Nhlangano wa Vuhlanganisi va Afrika-Dzonga

<https://www.saam.org.za>

<https://www.saam.org.za/kuma-muhlanganisi>

NDLELA YO LANGUTA MINKANERISANO HI KU RHULA EKA KU VATSWARI-N'WE

Hambi ku ri hi swikongomelo leswinene, ku nga twanani ku ta humelela . Ku tiva ndlela yo langutana ni timholovo leti hi ku rhula i swa nkoka leswaku u hlayisa vuxaka lebyi hanyeke kahle bya vutswari-kulobye.

1. TSHAMA U TLHELELA U HLAWULA MINTLHAVEKO YA WENA

- Yimanyana U Nga Si Hlamula: Tinyike nkarhinyana u hefemula u nga si angula, ngopfu-ngopfu loko nchumu wo karhi wu pfluxa mintlhaveko ya matimba . Leswi swi ta ku sivela ku vula nchumu lowu u nga ha tisolaka ha wona.
- Hlayisa Rito Ra Wena Ri Nga Ri Na Vukala-tlhelo: Hambiloko u titwa u hlundzukile, hlayisa thoni ya wena yi rhulile . Ku tlakusa rito kumbe ku tirhisa rito ro kariha swi nga nyanyisa mpfilumpfilu.

2. TIYISISA EKA SWITLHOKOVETSELO, HAYI SWIPHIQO

- Hlawula Mhaka Hi Ndlela Leyinene: Tiyiseka leswaku vatswari havambirhi va le ka tluka rin'we malunghana ni leswi ku kanetana ku nga swona . Papalata timhaka ta le tlhelo kumbe swivilelo swa nkarhi lowu hundzeke leswi nga fambelaniki.
- Tirha Ku Pfumala Ntwanano: Tinyiketele eku kumeni ka ndlela ya le xikarhi . Tivutise wena na mutswari-kuloni leswaku hi swihi swintshuxo leswi nga tirhaka eka mavandla na n'wana.

- Kombela Mpfuno Loko Swi Laveka: Loko mpfilumpfilu wu tika swinene ku wu lulamisa u ri wexe, anakanya hi ku tisa munhu wa vunharhu la nga riki na vukala-tlhelo, wo tanihi muhlanganisi kumbe mutsundzuxi wa ndyangu, leswaku a pfuneta ku kuma ntlhantlho.

3. U NGA NGHENISI N'WANA EKA MHAKA

- Sirhelela N'wana eka Ntshikelelo: U nga tshuki u kanetana emahlweni ka n'wana wa wena kumbe u n'wi tirhisa tanihi murhumiwa exikarhi ka vatswari . Vana a va fanelanga va titwa va fanele va hlawula matlhelo.
- Hlayisa Mabulo Ya Xihundla: Bulani hi timholovo handle ka tindleve ta n'wana, naswona tiyiseka leswaku a va langutani ni ntshikilelo wa swiphigo swa vanhu lavakulu.

2. NKARHI WA KU HUMA WA NTLANGU

- Teka Nkarhi wo wisa eka Nkulumo: Loko mintlhaveko yi tsutsuma ehenhla, pfumela ku suka eka nkarhi lowu vekiweke (i.e., "A hi tlheleleni eka leswi endzhaku ka tiawara ta 24") . Leswi swi endla leswaku vatswari havambirhi va titimela ni ku ehleketa hi ndlela leyi twisisekaka.

KU PAPALATA SWIHLOHLOTERI SWA MINTLHAVEKO HI NKARHI WA KU VULAVURISANA KA VATSWARI-KULOBYE

Swilo swo karhi leswi hlohlotelaka mintlhaveko swi nga ha sivela mabulo ya vutswari-kuloby, swi endla leswaku ku vulavurisana ku nga ha vuyerisi kumbe ku hisa . Ku va na vutivi bya swihlohloteri leswi na ku dyondza ndlela yo swi lawula i swa nkoka swinene.

1. TIVA SWIVUMBEKO SWA WENA SWA MINTlhaveko

- Tiva Leswi Ku Pfuxetaka: Anakanyisisa hi leswaku hi tihi tinhlokomhaka kumbe mahanyelo lama humaka eka mutswari-kuloni lama pfuxaka ku angula lokukulu ka mintlhaveko (xikombiso, ku titwa u nga xiximiwi, u soriwa kumbe u honisiwa).
- Twisisa Xihlovo: Swilo swo tala leswi hlohlotelaka mintlhaveko swi huma eka timhaka ta vuxaka bya nkarhi lowu hundzeke . Ku xiya leswaku ndlela leyi u angulaka ha yona yi nga ha va yi dzime timitsu eka mintokoto ya nkarhi lowu hundzeke ematshan'weni ya xiyimo xa sweswi swi nga ku pfuna ku langutana ni mhaka leyi hi ku rhula.

2. U NGA TEKI HI SWONA

- Hambanisa Mintlhaveko Ni Ku Va Mutswari-kuloby: Titsundzuxe leswaku vuxaka bya ku va mutswari-kuloby byi vulavula hi n'wana wa wena, ku nga ri ku lulamisa timholovo ta khale ta munhu hi xiyexe . Hlayisa mianakanyo ya wena etimhakeni ta vutswari naswona ringeta ku nga pfumeleli mintlhaveko leyi humaka eka vuxaka bya rirhandzu bya khale yi kucetela ndlela leyi u angulaka ha yona.
- Titeke Hi Xikongomelo Lexinene: Ematshan'weni yo tlula u fikelela makumu, anakanya leswaku swiendlo kumbe marito ya mutswari-kuloni ma huma endhawini leyi a khathalaka n'wana, ku nga ri ku navela ku ku hlundzukisa.

3. TIRHISA TITHEKINI TA KU ENDLA GROUNDING

- Hefemula U tlhela u dzikisa mianakanyo: Loko u titwa u ri karhi u hlohloteriwa, tirhisa switoloveto swo hefemula leswi dzikeke leswaku u rhurisa mbilu . Tinyike

misava hi ku dzikisa mianakanyo ya wena eka vuhlayiseki bya n'wana wa wena ematshan'weni yo dzikisa mianakanyo ya wena eka mintlhaveko ya wena.

- Teka Goza ro Vuyela endzhaku: Loko nhloko-mhaka yo karhi yi hlohlotela ngopfu lerova u nga swi koti ku yi khoma hi nkarhi wolowo, yi amukele ivi u ringanyeta ku bula ha yona endzhaku loko u titwa u hlelekile swinene.

4. PALABETA KU HLAMULA HI MATSALWA

- Tinyike Nkarhi: Loko u kuma rungula kumbe nhlamuselo leyi titwaka yi ku pfuxa mintlhaveko, u nga hatli u hlamula. Tinyike nkarhi wo tirhisa rungula ivi u vumba nhlamulo leyi rhuleke, leyi anakanyisisiweke.
- Hlamula na ku Pfuxeta Tinhlamulo: Eka mabulo yo tika, anakanya hi ku tsala nhlamulo ivi u yi pfuxeta endzhaku . Leswi swi ku pfumelela ku hlela ririmi rihi na rihi ro angula kumbe ra mintlhaveko.

Ku Pfuna Vana Ku Lulamisa Ku Va Vatswari-n'we

Ku cinca ku nga va ntlhontlho eka vana, ngopfu-ngopfu eka xiyimo xa ku va vatswari swin'we laha va nga ha lavaka ku tolovela mikhuva leyintshwa, malunghiselelo ya vutomi kumbe ku cinca-cinca ka ndyangu . Ku nyika nseketelo hi minkarhi leyi i swa nkoka ku pfuna vana ku fambisa ku cinca hi ku olova na ku hlayisa ku tshamiseka ka mintlhaveko.

Ku lulamisa mahanyelo yo biha lama humaka eka ku hambana, ku lawula mintlhaveko ya ku tivona nandzu eka vana ni ku papalata ku veka n'wana exikarhi i swiphemu swa nkoka swa vutswari-kulobye lebyi humelelaka . Hi ku kurisa ku vulavurisana loku pfulekeke, ku nyika xitiyisekiso ni ku hlayisa mindzilakano leyi nga erivaleni, vatswari va nga pfuna vana va vona ku langutana ni swiphiso swa mintlhaveko swa ku hambana . Ku seketela vana eku phofuleni ka mintlhaveko ya vona ni ku tiyisa vuxaka lebyinene ni vatswari havambirhi a swi hoxi xandla ntsena eka vuhlayiseki bya vona bya mintlhaveko kambe swi tlhela swi tiyisa vuxaka bya vutswari-kulobye . Eku heteleleni, ku tumbuluxa ndhawu yo kurisa na ku seketela swi pfuna vana ku humelela exikarhi ka ku cinca na ku nga tiyiseki.

1. LUNGHISELELA KA SWINENE KU ENDLA KU CINCANA

- **Bulani hi ku cinca loku taka:** Vulavula ni n'wana wa wena hi ku cinca loku taka ka ha ri emahlweni . Leswi swi nga katsa ku cinca ko tanihi ku rhurhela ekaya lerintshwa, ku sungula xikolo lexintshwa kumbe ku tolovela ku cinca-cinca lokuntshwa ka ndyangu . Hlamusela leswi nga ta humelela ni leswaku ha yini, u tirhisa ririmi leri faneleke malembe ya vona.
- **Tirhisa Swipfuno swo Vona:** Eka vana lavatsongo, swipfuno swo vona swo fana na tichati kumbe tikhalendara swi nga va pfuna ku twisisa nkarhi wa ku cinca . Maka masiku ya nkoka naswona u nyika xifaniso lexi vonakaka xa leswi u nga swi langutelaka.

2. ENDLA KU TIYISELA NA XIYIMO XA LE HENHLA

- **Simeka Swiendlo Leswi Nga Cinciki:** Ku nga cinciki i swa nkoka eku pfuneni ka vana ku titwa va sirhelekile hi nkarhi wa ku cinca . Ringeta ku hlayisa swiyimiso swa nkarhi na nkarhi ku rhendzela swakudya, nkarhi wo etlela ni mintirho ya siku na siku, hambi ku ri exikarhi ka ku cinca.

- **Tiyisa Ku tolovelana:** Hlayisa swilo swin'wana leswi tolovelekeke evuton'wini bya n'wana . Leswi swi nga ha va switoyi leswi va swi tsakelaka, switori swa loko va nga si etlela kumbe swiyimiso leswi va tsundzuxaka ndhawu leyi a va ri eka yona khale, leswi va nyikaka nchavelelo hi nkarhi wa ku lulamisa.

3. KHUTISA VUXAKA BYA VUVULAVULA

- **Ku kurisa Ndhawu Leyi Hlayisekeke Yo Burisana:** Endla ndhawu leyi vana va titwaka va hlayisekile ku phofula mintlhaveko ni swivilelo swa vona . Va khutaze ku avelana miehleketo ya vona mayelana na ku cinca, hambu va tsakile, va chava kumbe va pfilunganyekile.
- **Tiyisa Mintlhaveko Ya Vona:** Amukela ni ku tiyisekisa mintlhaveko ya n'wana . Va tivise leswaku swi tolovelekile ku twa ku hlangana ka mintlhaveko hi nkarhi wa ku cinca naswona u kona ku va seketela.

4. VA LEBYILERIWAKA NA KU TWISISA

- **Va Nyike Nkarhi Wo Lulamisa :** Twisisa leswaku ku cinca ku nga teka nkarhi . Vana van'wana va nga ha hatla va tolovela, kasi van'wana va nga ha lava nkarhi lowu engetelekeke leswaku va titwa va ntshunxekile . Lehisa mbilu naswona u nyika xitiyisekiso eka nkarhi hinkwawo wa ku cinca.
- **Ku Nghena Nkarhi Na Nkarhi:** Nkarhi na nkarhi ku nghena na n'wana wa wena ku vona leswaku u titwa njhani hi ku cinca loku . Leswi swi kombisa leswaku wa khathala naswona u kona ku va seketela eka ku cinca.

5. LAVA PFUNO WA XIPHROFEXIONAL LOKO SWI LAVEKA

- **Anakanya hi vutsundzuxi:** Loko n'wana wa wena a lwisana swinene ni ku cinca, anakanya hi ku lava mpfuno eka mutivi wa mianakanyo ya vana kumbe mutsundzuxi . Va nga nyika nseketelo lowu engetelekeke ni tindlela to pfuna n'wana wa wena ku langutana ni swiyimo.

KU PFUNA VANA KU PFULA MINTLHAVEKO YA VONA

Ku seketela vana hi nkarhi wa ku cinca ni ku va pfuna ku phofula mintlhaveko ya vona i swiphemu swa nkoaka swa vutswari swin'we hi ndlela leyi humelelaka . Hi ku lunghiselela ku cinca, ku hlayisa ku tshamiseka, ku khutaza ku vulavurisana loku pfulekeke ni ku dyondzisa vutivi bya mintlhaveko, vatswari va nga nyika ndhawu leyi kurisaka leyi kurisaka ku tiyisela ni vuhlayiseki bya mintlhaveko . Matshalatshala lawa a ma pfuni vana ntsena ku fambisa mintlhontlho ya ku va vatswari swin'we kambe ma tlhela ma hoxa xandla eku kuleni ka vona hi ku angarhela ni ku tsaka . Eku heteleleni, endlelo ra vutswari swin'we leri seketelaka ri tiyisa vuxaka bya mutswari na n'wana naswona ri hlomisa vana hi vuswikoti lebyi va byi lavaka ku kombisa mintlhaveko ya vona evuton'wini bya vona hinkwabyo.

1. DYONDZISA NTLANGU WA NTLANGU

- **Tivisa Marito Ya Mintlhaveko:** Pfuna n'wana wa wena ku ndlandlamuxa ntivomarito wa yena wa mintlhaveko hi ku n'wi dyondzisa marito yo hlamusela mintlhaveko yo hambana, yo tanihi ku tsaka, ku vilela, ku vilela, ku tsaka ni ku

chava . U nga tirhisa tibuku, tichati kumbe ti- flashcard leswaku swi tsakisa ni ku tsakisa.

- **Xikombiso xa ku kombisa mintlhaveko:** Kombisa ku kombisa mintlhaveko leyi hanyeke kahle eka ku tirhisana ka wena . Hlanganisa mintlhaveko ya wena erivaleni naswona u kombisa ndlela yo yi phofula hi tindlela leti akaka . Hi xikombiso, loko u titwa u tshikilelekile, vulavula ha swona ivi u hlamusela ndlela leyi u kunguhataka ku langutana na swona ha yona.

2. ENDLA TINDLELA TA KU HLAYISA

- **Tirhisa Vutshila na ku Tlanga:** Khutaza vana ku phofula mintlhaveko ya vona hi ku tirhisa tindlela to tumbuluxa to fana na ku dirowa, ku penda kumbe ku tlanga hi switoyi . Mintirho leyi yi nga tirha tanihi xitirhisiwa xa vana ku vulavula hi mintlhaveko leyi va nga ha lwelaka ku yi kombisa hi nomu.
- **Ku Hlamusela Switori na ku tlanga hi xiphemu:** Tirhisa ku vulavula hi switori kumbe ku tlanga hi xiphemu ku pfuna vana ku paluxa mintlhaveko ya vona . Endla swiendlakalo swin'we laha swimunhuhatwa swi langutanaka na mintlhontlho yo hambana, ku hlohlotela mimbulavurisano mayelana na ndlela leyi swimunhuhatwa sweswo swi nga titwaka na ku hlamula ha yona.

3. KHUTISA NHLAMUSELO MAYELANA NA MATWILO

- **Vutisa Swivutiso Leswi Pfulekeke:** Nghenisa n'wana wa wena eka mimbulavurisano mayelana na mintlhaveko ya yena hi ku vutisa swivutiso leswi pfulekeke swo fana na, "Xana sweswo swi ku endle u titwa njhani?" kumbe "U ehleketa yini hi xiyimo lexi?" Leswi swi va khutaza ku avelana mianakanyo ni mintlhaveko ya vona hi vuenti.
- **Ku Yingisela Hi Ku Hiseka:** Titolovete ku yingisela hi ku gingiriteka hi ku nyikela nyingiso wa wena hinkwawo hi n'wana wa wena loko a vulavula . Kombisa ntwelavusiwana ni ku twisisa, naswona papalata ku kavanyeta kumbe ku bakanya mintlhaveko ya vona. Leswi swi tiyisa ku titwa ka vona ka ku twiwa ni ku tekiwa va ri va nkoka.

4. NORMALIZE XITLHOKOVETSELO XA MINTlhaveko

- **Tiyisekisa Mintlhaveko Ya Vona:** Tivisa n'wana wa wena leswaku a swi bihanga ku twa mintlhaveko yo hambana-hambana, ku katsa ni gome, ku hlundzuka kumbe ku vilela. Ku tolovela mintlhaveko leyi swi pfuna ku hunguta ku soriwa naswona swi khutaza vana ku tiphofula erivaleni.
- **Hlanganisa Mintlhaveko Ya Wena:** Byela n'wana wa wena mintlhaveko ya wena hi ndlela leyi faneleke malembe ya wena, u kombisa leswaku un'wana ni un'wana u va ni mintlhaveko nilswaku ku yi phofula i swa rihanyo naswona swi tolovelekile.

6. NYIKA SWITSHURIWA SWO SEKETELA

- **Tichati ta Mintlhaveko:** Endla chati ya mintlhaveko laha n'wana wa wena a nga kombetelaka kumbe ku hlawula mintlhaveko leyi a langutanaka na yona . Xipfuno lexi xo vona xi nga va pfuna ku vulavula hi mintlhaveko ya vona hi ku olova.
- **Ku tsala tijenali:** Khutaza vana lavakulu ku hlayisa tijenali laha va nga tsalaka hi mintlhaveko ya vona na mintokoto ya vona . Ku tsala hi tijenali swi nga va ndlela yo tshungula eka vana ku lulamisa mintlhaveko ya vona exihundleni.

KU LANGUTANA NI MINKANERISANO YA KU LWISANA KA N'WANA KUMBE YA VUTSHEMBEKI

Vana va nga ha kombisa mahanyelo yo biha loko va hlamula ntshikilelo ni ku cinca loku vangiwaka hi ku hambana ka vatswari . Ku twisisa na ku lulamisa mahanyelo lawa i swa nkoka ku pfuna vana ku fambisa mintlhaveko ya vona na ku hlayisa vuxaka lebyinene na vatswari havambirhi.

1. Kuma Swivangelo Swa Le Hansi Swa Mahanyelo Yo Biha

- **Amukela Vuyelo Bya Ku Hambana:** Xiya leswaku mahanyelo yo biha ma nga ha huma eka mintlhaveko ya gome, ku hlundzuka kumbe ku pfilunganyeka malunghana ni ku hambana . Vana va nga ha va va nga xi twisisi kahle xiyimo naswona va nga ha kombisa mintlhaveko ya vona hi ku tlanga.
- **Languta Swihlohloteri:** Nyikela nyingiso eka swiyimo swo karhi kumbe swiendlakalo leswi vonakaka swi hlohlotela mahanyelo yo biha, ku fana na ku cinca ka xiyimiso, ku tirhisana na tintangha, kumbe switsundzuxo swa ku hambana . Ku vona swihlohloteri leswi swi nga pfuna vatswari ku lulamisa timhaka leti nga xisekelo.

2. Hlayisa Vuhlanganisi Byi Pfulekile

- **Khutaza Ku Kombisa Mintlhaveko:** Nyika ndhawu leyi hlayisekeke leswaku vana va phofula mintlhaveko ya vona . Vutisa swivutiso leswi pfulekeke mayelana na ndlela leyi va titwaka ha yona mayelana na ku hambana na ku tiyisisa mintlhaveko ya vona.
- **Bulani Hi Mahanyelo Yo Biha Hi Ku Rhula:** Loko mahanyelo yo biha ma humelela, ma lulamisa hi ku rhula ni hi ndlela leyi akaka . Bulani hi leswaku hikokwalaho ka yini mahanyelo lawa ya ri na xiphiso naswona u lavisisa mintlhaveko leyi nga endzhaku ka wona, ku pfuna n'wana ku hlanganisa mintlhaveko ya yena na swiendlo swa yena.

3. Veka Mindzilakano Leyi Nga Le rivaleni Ni Leswi Languteleke

- **Simeka Milawu Leyi Nga Cinciki:** Veka milawu leyi nga erivaleni ni vuyelo malunghana ni mahanyelo emindyangwini leyimbirhi . Ku nga cinciki swi pfuna vana ku twisisa leswi languteriweke naswona swi hunguta ku pfilunganyeka.
- **Khutaza Mahanyelo Lamanene:** Tiyisa mahanyelo lamanene hi ku dzunisa ni hakelo . Pfumela loko n'wana wa wena a khoma mintlhaveko ya yena hi ndlela leyi faneleke, u n'wi khutaza ku tiphofula hi tindlela leti nga ni rihanyo.

4. Tirhisa Maqhinga yo Langutana na Maendlelo

- **Dyondzisa Tindlela To Langutana Ni Xiyimo:** Pfuna n'wana wa wena leswaku a endla tindlela to langutana ni swiyimo swo lawula mintlhaveko yakwe, to tanihi ku hefemula swinene, ku tsala tijenali kumbe ku tirhisa vutshila ku phofula mintlhaveko . Switirhisiwa leswi swi nga va nyika tindlela leti akaka to humesa mintlhaveko ya vona.
- **Xikombiso xa ku langutana ni swiyimo hi ndlela leyinene:** Kombisa tindlela leti hanyeke kahle to langutana ni swiyimo eka mahanyelo ya wena n'wini . Kombisa n'wana wa wena ndlela leyi u langutanaka ha yona ni ntshikilelo kumbe ku vilela, u n'wi khutaza ku tekelela tindlela letinene to langutana ni swiyimo.

5. Lava Mpfuneto Wa Xiphurofexinali Loko Swi Laveka

- **Anakanya hi ku nyika ndzayo:** Loko mahanyelo yo biha ma nga heli kumbe ma kula, anakanya hi ku lava mpfuno wa xiphurofexinali . Mutivi wa miehleketo wa vana kumbe mutsundzuxi a nga nyika nseketelo na tindlela leti endleriweke swilaveko swo karhi swa n'wana wa wena na mintlhontlho ya mintlhaveko.

KU LAWULA KU TITWA NANDZU EKA VANA

Hakanyingi vana va titwa nandzu hi nkarhi ni le ndzhaku ka ku hambana ka vatswari, va pfumela leswaku va nga ha va va ri ni vutihlamuleri eka ku cinca ka ku cinca ka mindyangu ya vona . I swa nkoka swinene ku lulamisa mintlhaveko leyi ku va pfuna ku twisisa leswaku ku hambana a hi xihoxo xa vona.

1. Normalise Ku Titwa Nandzu

- **Pfumelela Mintlhaveko Ya Vona:** Tiyisisa mintlhaveko ya n'wana wa wena ya ku tivona nandzu hi ku yi amukela . Va tivise leswaku swi tolovelekile ku titwa hi ndlela leyi hi nkarhi wa ku cinca lokukulu swonghasi ni leswaku a swi bihanga ku vulavula hi mintlhaveko yoleyo.
- **Bulani hi Muxaka Wa Ku Tikhoma Nandzu:** Pfuna n'wana wa wena ku twisisa leswaku ku tivona nandzu i yini ni leswaku ha yini a nga ha va a swi twa . Hlamusela leswaku hakanyingi ku tivona nandzu ku va kona loko hi khathala hi van'wana naswona a swi vuli swona leswaku hi vona va nga ni xihoxo.

2. Tiyisekisa N'wana Wa Wena

- **Tiyisekisa Ntirho Wa Vona:** Tiyisekisa n'wana wa wena leswaku a nga na vutihlamuleri byo hambana . Tirhisa ririmi ro olova ku hlamusela leswaku vanhu lavakulu minkarhi yin'wana va endla swiboho leswi nga fambelaniki na mahanyelo ya n'wana.
- **Nyika Xitiyisekiso Xa Rirhandzu:** Nkarhi na nkarhi tiyisekisa rirhandzu ni nseketelo wa wena eka n'wana wa wena . Va tsundzuxe leswaku vatswari havambirhi va va rhandza ni leswaku ku hambana a ku cincici rirhandzu rero.

3. Khutaza Ku Vulavula Hi Ndlela Leyi Pfulekeke

- Fambisa Mabulo: Khutaza n'wana wa wena leswaku a vulavula hi ndlela leyi a titwaka nandzu ha yona . Va vutise leswaku i yini hi ku kongoma lexi va endlaka va tivona nandzu, naswona mi kambisisa mintlhaveko yoleyo swin'we.
- Yingisela Handle ko Avanyisa: Endla ndhawu leyi hlayisekeke leswaku n'wana wa wena a avelana mintlhaveko ya yena handle ko chava ku avanyisa kumbe ku tshinyiwa . Ku pfuleka loku ku nga pfuna ku hunguta mintlhaveko ya ku tivona nandzu.

4. Va Pfuno Ku dzikisa mianakanyo eka Mimbuyelo Leyinene

- Vumba Xiyimo Hi Vuntshwa: Pfuno n'wana wa wena ku vona swilo leswinene swa xiyimo, swo tanihi ku heta nkarhi ni mutswari un'wana ni un'wana hi ku hambana ni ku aka vuxaka lebyi tiyeke . Va khutaze ku dzikisa mianakanyo ya vona eka mimpfuno ya ku va ni makaya mambirhi ya rirhandzu.

6. Lava Nseketelo Loko Swi Laveka

- Nghenisa Vatshila: Loko mintlhaveko ya ku tivona nandzu yi va yikulu kumbe yi phikelela, anakanya hi ku lava nseketelo eka mutivi wa miehleketo wa vana kumbe mutsundzuxi loyi a nga nyikaka tindlela to lawula mintlhaveko leyi.

KU PAPALATA KU VEKA N'WANA EXIKARHI

Xin'wana xa swilo leswi nonon'hwaka swinene swa ku va vatswari swin'we i ku papalata xiyimo lexi n'wana a titwaka a khomiwile exikarhi ka mpfilumpfilu wa vatswari . Ku sirhelela n'wana eka timholovo ta vatswari i swa nkoka eka vuhlayiseki bya yena bya mintlhaveko.

1. SIMEKA TINDLELA LETI HLAWULEKAKA

- **HLAYISA KU HAMBANA KA TIMHAKA:** Papalata ku bula hi timhaka ta vanhu lavakulu, ku nga twanani kumbe timholovo emahlweni ka n'wana wa wena . Swi hambanise kahle timhaka ta vutswari eka timholovo ta munhu hi xiyexe.
- **VEKA TINDLELA TA VUXAKA:** Loko u vulavurisana ni mutswari-kuloni, hlayisa mabulo ma kongomisiwe eka timhaka ta vutswari-kulobywe naswona papalata ku bula hi swivilelo swa munhu hi xiyexe leswi nga ha katsaka n'wana.

2. KHUTISA KU TIRHISA HI KU HLAYISA

- **XIKOMBISO XA MAHANYELO LEXI NGA:** Kombisa ku vulavurisana hi xichavo na ku lulamisa timholovo emahlweni ka n'wana wa wena . Ku kombisa musa na xichavo eka mutswari un'wana swi tiyisisa eka n'wana leswaku a swi bihanga ku rhandza vatswari havambirhi.
- **HLAYISA KU HAMBANA HI SWONA:** Loko ku va ni ku nga twanani, bula ha swona exihundleni ku nga ri na n'wana . Endlelo leri ri pfuna ku sirhelela n'wana eka timholovo ni ntshikilelo wa vatswari.

3. TIYISISA VUTSHEMBI NA RIRHANDZU

- **KHUTISA VUXAKA NA VATSWARI VAMBIRHI:** Tsundzuxa n'wana wa wena leswaku a swi bihanga ku rhandza vatswari havambirhi ni ku va ni vuxaka ni un'wana ni un'wana. Papalata ku va endla va tivona nandzu hikwalaho ko heta nkarhi ni mutswari un'wana.
- **PAPALATA KU VULAVULA HI KU BIHA:** Papalata ku vulavula hi ndlela yo biha hi mutswari un'wana emahlweni ka n'wana . Leswi swi nga vanga timholovo ta vutshembeki ni ku veka n'wana exiyin'weni lexi nga nyawuriki.

4. ENDLA XIYIMO XA LE HENHLA

- **NTIRISANO EKA SWIBOHO:** Loko swi koteka, endla swiboho leswi hlanganeke malunghana ni tindlela ni maendlelo ya vutswari . Ku humesa tlhelo leri hlanganeke swi pfuneta ku hunguta ku pfilunganyeka naswona swi tiyisisa rungula ra leswaku vatswari havambirhi va tinyiketerile eka vuhlayiseki bya n'wana.
- **TINHLANGANO TA VUTSARI-KU-N'we:** Languta minhlangano ya nkarhi na nkarhi ya vutswari-kulobye leswaku mi bula hi swiyimiso, tindlela ta mahanyelo ni swilo swihi na swihi leswi karhataka . Leswi swi nga pfuna vatswari havambirhi leswaku va tshama va ri karhi va pfumelelana naswona va dzikisa mianakanyo ya vona eka swilaveko swa n'wana.

5. FOSTER U VULAVULA VUXAKA NA N'WANA

- **VA KHUTELE LESWAKU VA VULAVULA:** Endla ndhawu leyi n'wana wa wena a titwaka a ntshunxekile ku phofula mintlhaveko ni mavonelo yakwe . Va tivise leswaku va nga vulavula ni mutswari un'wana ni un'wana loko va titwa va tshikilelekile.
- **YINGISELA NA KU TIYISISA:** Loko n'wana wa wena a avelana mintlhaveko ya yena, yingisela hi ku hiseka naswona u tiyisekisa mintlhaveko ya yena . Leswi swi kombisa leswaku wa xixima ntokoto wa vona naswona swi va khutaza ku vulavurisana erivaleni.

KU HLANGANISA VUXAKA LEBYINTSHWA KUMBE VATSWARI VA VUMBIRHI

Ku hlanganisa vuxaka lebyintshwa kumbe vatswari va vumbirhi eka dynamic ya vutswari swin'we swi nga va ntlhontlho kambe i swa nkoka eka ku tumbuluxa ndhawu ya ndyangu leyi seketelaka. Hi lawa tindlela tin'wana to lawula ku cinca loku hi ndlela leyi humelelaka:

1. VUXAKA I XITLHOKOVETSELO

- **BULAVULA HI KU CINCA HI KU TLHELA:** Vulavula ni n'wana wa wena hi vuxaka lebyintshwa hi ndlela leyi kongomeke ni leyi faneleke malembe yakwe . Va khutaze ku phofula ndlela leyi va titwaka ha yona ni leswi va karhataka.
- **KATSAKA MUTSWARI UN'WANI:** Loko swi koteka, bula hi vuxaka lebyintshwa ni mutswari-kuloni . Ku va tshama va ri karhi va tivisiwa swi nga pfuna ku hunguta timholovo leti nga ha vaka kona ni ku tlakusa ntlawa lowu hlanganeke.

2. TSANDZEKA HI KU HAMBISANA

- **TIYENGE NKARHI WA WENA:** Tivisa munghana lontshwa kumbe mutswari wa vumbirhi hakatsongo-tsongo, u pfumelela n'wana leswaku a tolovela mianakanyo yoleyo a nga si hlangana hi xiviri. Anakanya hi ku bula hi leswi u swi languteleke ni mindzilakano ni munghana wa wena lontshwa.
- **HLAYISA MPIMO YA NTSHIKELO WA LE HANSI:** Hlela ku huma hi ku olova, hi ntshikelelo wa le hansi ku olovisa xingheniso xa ntumbuluko . Mintirho ya ndyangu yi nga pfuna ku hunguta ku nonon'hweriwa ni ku endla leswaku un'wana ni un'wana a ntshunxeka.

3. VUXAKA BYA KU HLAYISA

- **KHUTISA KU BOHA:** Nyikela n'wana wa wena nkarhi wo endla vuxaka ni munghana lontshwa kumbe mutswari wa vumbirhi . Va nyike minkarhi yo heta nkarhi wa xiyimo xa le henhla swin'we handle ka ntshikilelo.
- **SEKELELA VUTLHOKOVETSERI BYA KAHLE:** Khutaza vuhlanganisi lebyinene na ku tiyisisa vuxaka lebyintshwa hi ku kombisa mimpfuno ya ku va na tinhlayo to engetela leti seketelaka evuton'wini bya vona.

4. HLONIPHA TINDLELA

- **HLAMUSELA MINTIRHO HI SWONA:** Simeka mintirho leyi nga erivaleni na ku langutela eka munghana lontshwa kumbe mutswari wa vumbirhi , ku tiyisisa leswaku un'wana na un'wana u twisisa ndhawu ya yena eka ku cinca ka ndyangu. Leswi swi pfuna ku sivela ku nga twisisani naswona swi kurisa ntirhisano.
- **VEKA SWIPIMELO SWA KU HLAYISA:** Xiya leswaku munghana lontshwa a nga ha va ni switayeke swo hambana-hambana swa vutswari kumbe mindzilakano . Bulani mi tlhela mi pfumelelana hi ndlela leyi va nga ta katseka ha yona eka swiboho swa vutswari.

6. HLAYISA TINDLELA TA MINTlhaveko

- **HLAYISA N'WANA WA WENA:** Nkarhi na nkarhi vutisa n'wana wa wena leswaku u titwa njhani hi vuxaka lebyintshwa . Va nyike ndhawu leyi hlayisekeke yo phofula mintlhavoko ya vona, naswona u tiyisekisa mintlhavoko ya vona.
- **HLAYISA KU CINCA:** Languta swikombiso swihi na swihi swa ku karhateka kumbe ku cinca ka mahanyelo eka n'wana wa wena . Languta swivilelo swihi na swihi hi ku hatlisa naswona u nyika xityiyisekiso.

KU KHOMA KU RHURHELA KUMBE SWIENDLAKALO SWA NKOKA SWA VUTOMI

Ku rhurha kumbe swiendlakalo swa nkoka swa vutomi swi nga ngenisa ntshikilelo ni ku nga tiyiseki eka swiyimo swa vutswari swin'we . Hi leyi ndlela yo lawula ku cinca loku hi ndlela leyinene:

1. VULAVULA KU SUNGULA NA NKARHI HINKWAWO

- **Bulani Hi Ndlela Leyi Nga Ta Endlaka:** Loko ku rhurha ku ri ekusuhi, bula ha swona ni mutswari-kuloni ni n'wana wa wena ka ha ri ni nkarhi hilaha swi nga kotekaka hakona . Ku va erivaleni swi pfuneta ku lulamisela un'wana na un'wana eka ku cinca.
- **Katsa N'wana Wa Wena:** Khutaza n'wana wa wena ku avelana miehleketo ni mintlhavoko ya yena malunghana ni ku rhurha loku nga ha vaka kona . Ku amukela swivilelo swa vona i swa nkoka leswaku hi va pfuna ku langutana ni swiyimo.

2. ENDLA PULANI YA KU CINCA

- Hlamusela Vutleketli: Tirha swin'we ku tumbuluxa pulani ya vuxokoxoko ya ku cinca leyi langutanaka na timhaka ta vutleketli, ku fana na malunghiselelo yo tshama, tixedulu ta ku endzela, na swo famba.
- Veka Swiendlo Leswintshwa: Simeka maendlelo lamantshwa ya n'wana wa wena endhawini ya yena leyintshwa, ku katsa ni swikolo, mintirho ni vunghana . Ku tolovelana swi nga pfuna ku olovisa ku cinca.

3. VA NA MIEHLEKETO HI KU HLAYISA MINTLHAVEKO

- Lemuka Tinhlamulo Ta Mintlhaveko: Twisisa leswaku ku rhurha swi nga pfuxa mintlhaveko yo hambana-hambana eka vana, ku katsa ni gome, ku vilela ni ku nyanyuka . Lehisa mbilu naswona u seketela loko va ri karhi va fambisa mintlhaveko leyi.
- Khutaza Ku Hlamusela: Nyika n'wana wa wena tindlela to humesa mintlhaveko ya yena, ku nga ha va hi vutshila, ku tsala kumbe bulo . Leswi swi nga va pfuna ku lulamisa mintlhaveko ya vona hi ndlela leyi humelelaka.

4. HLAYISA KU TIYISELA

- Namarhela Mintwanano Leyi Nga Kona: Ringeta ku hlayisa malunghiselelo ni mintwanano leyi nga kona ya vutswari hilaha swi nga kotekaka hakona leswaku u nyika ku titwa ka ku tshamiseka hi nkarhi wa ku cinca.
- Tinyiketele eka ku nga cinci: Ku nga cinci eka swilo leswi tolovelekeke ni ku vulavurisana i swa nkoka swinene . Tiyisekisa n'wana wa wena leswaku vatswari havambirhi va ta hambeta va va kona eka yena ku nga khathariseki ku cinca.

5. KATSAKA VANHU VA VUNHARHU LOKO SWI LAVEKA

- Lava Nkongomiso wa Xiphurofexinali: Loko ku cinca ku tikomba ku ri ntlhontlho ngopfu, anakanya hi ku katsa muongori wa ndyangu kumbe mutsundzuxi loyi a nga ni vutshila eka timhaka ta ku rhurha.
- Tirhisa Vukorhokeri bya Vuhlanganisi: Loko ku ri na timholovo mayelana na ku rhurha, vuhlanganisi byi nga pfuna ku olovisa mabulo na ku fikelela mintwanano leyi tirhaka eka vatswari havambirhi.

KU TITLOVETA KU CINCA KA SWILAVEKO SWA N'WANA WA WENA LOKO A KULA

Loko vana va ri karhi va kula, swilaveko swa vona swa cinca, leswi lavaka leswaku vatswari va cinca tindlela ta vona ta vutswari-kulobye hi ku ya hi sweswo . Hi leyi ndlela yo lulamisa ku cinca loko hi ndlela leyinene:

1. TSHAMA U TIVISERIWA HI SWITSHURIWA SWA NHLUVUKISO

- **Tidyondzise:** Titolovete swiyimo swa ku kula ka n'wana wa wena leswaku u twisisa swilaveko swa yena leswi cincaka . Vutivi lebyi byi nga ku pfuna ku langutela mintlhontlho ni ku pfumelelana ni ndlela ya wena ya vutswari.
- **Lava Switirhisiwa:** Tirhisa tibuku, swihloko ni switirhisiwa swa vutswari leswi nyikaka vutivi bya ku kula ka n'wana . Anakanya hi ku joyina mintlawe ya vutswari kumbe tiforamu ku kuma nseketelo na switsundzuxo.

2. HLAYISA VUXAKA BYA VULAVULA

- **Khutaza Ku Nghena Nkarhi Na Nkarhi:** Endla xiyimiso xa ku nghena ni n'wana wa wena leswaku mi bula hi mintlhaveko ya yena, leswi a swi tsakelaka ni ku cinca kwihi

na kwihi loku a nga ha vaka a langutane na kona . Leswi swi kurisa ku vulavurisana loku pfulekeke naswona swi tiyisa vuxaka bya n'wana.

- **Yingisela Hi Ku Hiseka:** Vana muyingiseri la gingiritekaka hi nkarhi wa mabulo ni n'wana wa wena . Tiyisisa mintlhaveko ya vona na ku nyika xitiyisekiso loko va ri karhi va fambisa mintokoto leyintshwa na mintlhontlho.

3. LULAMISA MAENDLELO YA VUTSWARI

- **Lulamisa Maendlelo Ya Ndzayo:** Loko vana va ri karhi va kula, va nga ha lava tindlela to hambana-hambana to tshinya . Lulamisa ndlela ya wena hi ku ya hi malembe ya vona, vumunhu bya vona ni swilaveko swa mintlhaveko.
- **Nyika Vulawuri:** Khutaza ku tiyimela hi ku pfumelela n'wana wa wena ku endla swiboho leswi faneleke malembe ya yena . Leswi swi va pfuna ku aka ku titsheмба na ku hluvukisa vuswikoti byo endla swiboho.

4. TIRHISA NA MUTSARI WA WENA

- **Fambisanisa Maendlelo:** Tirha swin'we na mutswari-kuloni ku tiyisisa ku nga cinci eka tindlela ta vutswari na ku langutela . Endlelo leri ra vun'we ri pfuna n'wana wa wena ku titwa a sirhelelekile naswona a seketeriwa.
- **Bulani hi ku Cinca ka Swilaveko:** Nkarhi na nkarhi bula hi ku cinca kwihi na kwihi eka swilaveko kumbe mahanyelo ya n'wana wa wena ni mutswari-kuloni leswaku u lulamisa tindlela ta vutswari hi ku ya hi sweswo.

5. LUNGHISELELA SWIN'WANI SWA NTLANGU WA NTLANGU

- **Amukela Mintlhontlho:** Xiya leswaku ku pfumelelana ni swilaveko leswi cincaka swa n'wana wa wena swi nga va ntlhontlho . Ti lehisela mbilu ni n'wana wa wena loko u ri karhi u famba-famba eka ku cinca loku.
- **Anakanya hi Nseketelo wa Xiphurofexinali:** Loko n'wana wa wena a lwisana ni ku cinca lokukulu kumbe mintlhontlho ya nhluvuko, anakanya hi ku lava mpfuno wa xiphurofexinali eka muongori kumbe mutsundzuxi la nga ni vutshila eka ku kula ka vana.

SWITSUNDZUXO LESWI TIRHAKA SWO AKA NDYANGU LOWU HLANGANISIWEKE

Ku hlanganisa mindyangu swi nga va endlelo leri vuyerisaka kambe leri rharhanganeke, tanihi leswi swi katsaka ku hlanganisa ku cinca-cinca ka mindyangu yo hambana-hambana, mindhavuko ni vumunhu . Hi leswi switsundzuxo leswi tirhaka ku pfuneta ku tiyisisa ku cinca loku rhetaka na ku tumbuluxa ndyangu lowu pfanganisiweke lowu twanaka:

1. Vulavula Hi Ku Pfuleka Ni Hi Ku Tshembeka

- **Khutaza Nkulumo:** Endla ndhawu leyi pfulekeke laha swirho hinkwaswo swa ndyangu swi titwaka swi ntshunxekile ku avelana miehleketo na mintlhaveko ya swona . Minhlangano ya ndyangu ya nkarhi na nkarhi yi nga olovisa ku vulavurisana.
- **Veka Leswi Languteleke:** Bulani hi leswi xirho xin'wana ni xin'wana xi swi languteleke eka xivumbeko lexintshwa xa ndyangu, ku katsa ni mintirho ni vutihlamuleri.

2. Tinyike Nkarhi wa Wena

- Pfumelela Ku Cincana: Twisisa leswaku ku hlanganisa mindyangu swi teka nkarhi . Lehisa mbilu naswona pfumelelana leswaku vuxaka byi kula hi ntumbuluko.
- Papalata Ku Tsutsuma: U nga sindzisi ku tirhisana exikarhi ka vamakwavo va vumbirhi kumbe exikarhi ka vana ni vanghana lavantshwa. Ku hlanganisa ku kula hi rivilo ra swona.

3. Simeka Mintirho ni Mindzilakano leyi nga erivaleni

- Hlamusela Mintirho Ya Vutswari: Boxa kahle ntirho wa mutswari un'wana ni un'wana eka xivumbeko lexintshwa xa ndyangu . Bulani hi ndlela leyi vutihlamuleri bya vutswari byi nga ta avanyisiwa ha yona leswaku ku papalata ku pfilunganyeka ni ku kanetana.
- Veka Mindzilakano: Veka mindzilakano eka vana malunghana ni ku katseka ka vatswari va vumbirhi . Tiyisisa leswaku vana va twisisa no xixima mindzilakano leyi.

4. Endla Mindhavuko ya Ndyangu

- Sungula Mindhavuko Leyintshwa: Hlakulela mikhuva leyintshwa ya ndyangu kumbe mindhavuko leyi katsaka un'wana ni un'wana . Leswi swi nga pfuna ku kurisa ku titwa ka vun'we ni vun'we exikarhi ka swirho swa ndyangu.
- Nghenisa Mindhavuko ya Khale: Hlanganisa mindhavuko ku suka eka ndyangu wun'wana na wun'wana ku tumbuluxa ku titwa ka ku ya emahlweni na ku xixima mindhavuko ya un'wana na un'wana.

6. Khutaza Mintirho ya Vuhlanganisi

- Hlela Ku Huma Ka Ndyangu: Hlela mintirho leyi pfumelelaka swirho swa ndyangu ku tirhisana endhawini leyi tsakisaka ni leyi ntshunxekeke . Leswi swi nga ha katsa ku huma, vusiku bya mintlangu kumbe ku sweka swin'we.
- Nghenela eka Swilo leswi u swi tsakelaka leswi avelaniwa: Kuma leswi swi tsakelaka leswi fanaka exikarhi ka swirho swa ndyangu naswona u nghenela swilo leswi u swi tsakelaka leswi avelanakaka kumbe mintirho yo tiyisa vuxaka.

7. Ku Kurisa Vuxaka bya Munhu hi Xiyexe

- Tirhisa Nkarhi Wa Munhu Hi Munhu: Khutaza vuxaka bya munhu hi xiyexe exikarhi ka vamakwavo va vumbirhi ni vatswari. Leswi swi pfuna ku aka ku tshembana ni ku dzikisa vuxaka.
- Xixima Vumunhu: Amukela ni ku seketela vumunhu bya n'wana un'wana ni un'wana ni swilaveko swa yena swo hlawuleka, u va pfumelela ku titwa va ri va nkoka tanihi munhu un'we.

8. Seketela Mintlhaveko Ya Vana Va Wena

- Pfumela Mintlhaveko: Xiya leswaku vana va nga ha va ni mintlhaveko yo hambana-hambana, ku katsa ni gome, mavondzo kumbe ku pfilunganyeka . Tiyisekisa mintlhaveko ya vona naswona u nyikela xitiyisekiso.
- Khutaza Ku Vulavula Hi Ndlela Leyi Pfulekeke: Endla ndhawu leyi hlayisekeke ya vana ku phofula mintlhaveko na ku vilela ka vona mayelana na endlelo ro hlanganisa.

9. Ku Languta Mphilumpfilu Hi Ndlela Leyi Akaka

- Veka Maqhinga yo Lulamisa Minkanerisano: Simeka swiletelo swa ndlela yo lulamisa ku nga twanani . Khutaza swirho swa ndyangu leswaku swi vulavurisana erivaleni ni hi xichavo.
- Papalata Ku Rhandza: Khoma vana hinkwavo hi ku ringana ni hi ndlela leyinene . Papalata ku kombisa ku tsakela, tanihi leswi leswi swi nga vangaka ku hlundzuka ni ku holova.

10. Tivonele Hi Switayili Swa Vutswari

- Hlanganisa Maendlelo: Bulani hi tifikosofi ta vutswari naswona ringeta ku ringanisa maendlelo ya n'wana . Ku nga cinci eka ndzayo na ku langutela swi nga pfuna ku tumbuluxa ndhawu leyi tiyeke swinene.
- Hloniphana Vulawuri Bya Un'wana: Lemuka ni ku xiximana vulawuri bya un'wana ni un'wana tanihi vatswari . Seketelana swiboho swa un'wana na un'wana emahlweni ka vana.

11. Lava Mpfuneto Wa Xiphurofexinali Loko Swi Laveka

- Anakanya hi Vutsundzuxi bya Ndyangu: Loko ku hlanganisa mindyangu swi va ntlhontlho ngopfu-ngopfu, anakanya hi ku lava mpfuno eka muongori wa ndyangu kumbe mutsundzuxi loyi a nga ni vutshila eka mindyangu leyi pfanganisiweke.
- Tiwekixopo na Mintlawa ya Nseketelo: Hlanganyela eka tiwekixopo kumbe mintlawa ya nseketelo leyi kongomisiweke eka ku hlanganisa mindyangu ku kuma vutivi na ku avelana ntokoto na van'wana.

12. Titolovete Ku Cinca-cinca Ni Ku Cinca-cinca

- Vulavula Ku Cinca: Twisisa leswaku ku hlanganisa mindyangu swi nga ha lava ku cinca-cinca eka maendlelo ni leswi languteriweke . Titolovete ku pfumelelana ni swilaveko swa un'wana ni un'wana.
- Tshama u ri ni langutelo lerinene: Hlayisa langutelo lerinene naswona tiyimisele ku lulamisa tindlela loko ku cinca-cinca ka ndyangu ku ri karhi ku cinca hi ku famba ka nkarhi.

NKONGOMISO WA N'WANA WA VUTSWARI-N'WE

1. Xana Ku Vatswari-n'we i yini?

Ku va vatswari swin'we swi vula leswaku vatswari va wena havambirhi va tirhisana leswaku va ku khathalela, hambileswi va nga ha tshamiki swin'we . Leswi swi vula ku tiyisisa leswaku u titwa u rhandziwa no seketeriwa hi vona havambirhi .

2. Ha Yini Vatswari Va Mina Va Hambanile?

Minkarhi yin'wana, vatswari va endla xiboho xa leswaku swa antswa leswaku va tshama emakaya yo hambana-hambana. Leswi a swi cinci ndlela leyi va ku rhandzaka ha yona. Va lava ku tiyiseka leswaku u tsakile naswona u hanye kahle naswona ku va mutswari swin'we i ndlela yin'wana yo endla sweswo.

3. Mintlhaveko Ya Wena I Ya Nkoka

Swi tolovelekile ku va ni mintlhaveko yo tala yo hambana-hambana hi nkarhi lowu. U nga ha titwa u ri ni gome, u pfilunganyekile kumbe hambi ku ri ku hlundzuka . I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintlhaveko ya wena ya twala. Vulavula ha swona ni munhu loyi u n'wi tshembaka, ku fana ni mutswari, mudyondzisi kumbe munghana wa wena lonkulu.

4. Ku Twisisa Xiyimiso Xa Wena Lexintshwa

Ku va vatswari swin'we swi vula leswaku u nga ha va ni xiyimiso lexintshwa . U nga ha heta masiku man'wana u ri na mutswari un'wana kasi masiku man'wana u ri na un'wana . Ku va ni xiyimiso swi ku pfuna ku tiva leswi u nga swi langutelaka . Loko u nga tiyiseki hi xiyimiso xa wena, vutisa vatswari va wena kutani u languta khalendara swin'we.

5. Ku endzela Manana na Tatana

Loko u endzela mutswari un'wana ni un'wana, i lunghelo ro heta nkarhi wa xiyimo xa le henhla na vona. U nga ha va ni mintirho yo hambana-hambana endlwini yin'wana ni yin'wana, leswi nga ha tsakisaka ! Tsundzuka leswaku vatswari havambirhi va lava ku titsakisa na wena ni ku ku endla u titwa u hlawulekile.

6. Ku Vulavula Ni Vatswari Va Wena

I swa nkoka ku avelana miehleketo na mintlhaveko ya wena na vatswari havambirhi. U nga:

- Tirhisa Marito Ya Wena: Loko ku ri ni leswi ku karhataka, va tivise.
- Vutisa Swivutiso: Loko u pfilunganyekile hi nchumu wo karhi, u nga kanakani ku vutisa.
- Pfula Swilaveko Swa Wena: Loko u lava swo karhi, byela vatswari va wena ndlela leyi va nga pfunaka ha yona.

7. Ku Hundza Eka Minkarhi Yo Tika

Minkarhi yin'wana, swilo swi nga ha tika, naswona sweswo a swi bihanga. Hi leswi switsundzuxo leswi nga ku pfunaka ku langutana ni swiyimo:

- Vulavula Hi Yona: Byela munhu loyi u n'wi tshembaka ndlela leyi u titwaka ha yona.
- Hlayisa Journal: Ku tsala swi nga ku pfuna ku phofula ndlela leyi u titwaka ha yona.
- Hefemula Swinene: Loko u titwa u tshikilekile, tinyike nkarhinyana u hefemula swinene naswona u ntshunxeka.

8. Ku Titsakisa Ni Vatswari Havambirhi

Ringeta ku kuma tindlela to tiphina hi nkarhi ni vatswari havambirhi . U nga ha:

- Hlela Mintirho Swin'we: Ku nga khathariseki leswaku i ku tlanga mintlangu, ku ya ephakeni kumbe ku hlalela filimi, kumani swilo swo tsakisa leswi mi nga swi endlaka swin'we.
- Tlangela Masiku Yo Hlawuleka: Tsundzuka leswaku vatswari havambirhi va lava ku tlangela masiku ya wena ya ku velekiwa ni tiholideyi, hikwalaho tiyiseka leswaku mi hlela mintirho yo tsakisa swin'we.

9. Leswi U Nga Swi Endlaka Loko U Titwa U hlundzukile

Loko u titwa u ri ni gome kumbe u hlundzukile, ringeta tindlela leti:

- Vulavula Ni Munhu: Vulavula ni munhu lonkulu loyi u n'wi tshembaka hi ndlela leyi u titwaka ha yona.
- Dirowa Kumbe Ku Endla: Vutshila byi nga pfuna ku kombisa mintlhaveko ya wena loko marito swi tika ku ma kuma.
- Tshama u ri karhi u gingiriteka: Ku huma ehandle u ya tlanga kumbe ku khandziya xikanyakanya xa wena swi nga pfuna ku tlakusa moya wa wena.

10. Switsundzuxo Leswi Pfunaka Swa Ku Humelela Ka Vutswari-n'we

- Vana Xichavo: Khoma vatswari havambirhi hi musa ni xichavo . Swi pfuneta ku tumbuluxa ndhawu leyinene eka un'wana na un'wana.
- Vana la Cinca-cincaka: Minkarhi yin'wana makungu ya cinca, naswona sweswo a swi bihanga. Ringeta ku pfumelelana ni swiyimo naswona u famba ni ku khuluka.
- Tshama u ri ni langutelo lerinene: Tinyiketete eka swilo leswinene malunghana ni ku va ni makaya mambirhi ni mindyangu yimbirhi leyi ku khathalelaka.

Tithemphoyiti ta Vatswari-kulobye

PHEPHA RA NTIRHO RA KU LAWULA TIHAKELO LETI FAMBELANAKA NA VANA

Swileriso:

1. **Tsala mali hinkwayo leyi fambisanaka ni n'wana:** Tsala mali hinkwayo leyi fambisanaka ni n'wana wa wena (vana) . Leswi swi nga ha katsa mali leyi tirhisiwaka nkarhi na nkarhi n'hweti na n'hweti swin'we ni mali leyi tirhisiwaka nkarhi na nkarhi kumbe ya nkarhi wun'we.
2. **Hlawula matirhiselo ya mali hi swiyenge:** Tirhisa swiyenge leswi nyikiweke ku pfuneta ku hlela matirhiselo ya wena ya mali.
3. **Landzelela ndlela leyi u tirhisaka mali ha yona:** Tirhisa xiyenge xo hetelela ku hlela ni ku kambisisa mali leyi u yi tirhisaka eka n'hweti leyi taka.

1. Tihakelo ta N'hweti na N'hweti leti Fambelanaka na Vana

Xiyenge xa Tihakelo	Nhlamuselo ya Tihakelo	Mali ya N'hweti na N'hweti	Tinhlamuselo
Tindlu ta vutshamo	Rhente/Xikweleti xa yindlu		
Switirhisiwa swa vukorhokeri	Gezi, mati, petirolo, inthanete		
Swakudya	Swilo swo xava, swakudya		
Swiambalo	Swiambalo leswintshwa, swihlangi		
Dyondzo	Nkhuvo wa xikolo, switirhisiwa, ku dyondzisa		
Nkhathalelo wa rihanyo	Ndzivalelo, ku endzela dokodela, meds		
Mintirho ya le handle ka xikolo	Mintlangu, vuyimbeleri, ku cina		
Ntleketlo	Petrol, swo famba swa mani na mani, tihakelo ta movha		
Ku hlayisa vana	Daycare, ku hlayisa vana		
Swo hambana	Tinyiko, vuhungasi, migingiriko		

Xiyenge xa Tihakelo	Nhlamuselo ya Tihakelo	Mali ya N'hweti na N'hweti	Tinhlamuselo
Nhlayo Hinkwayo ya Tihakelo ta N'hweti na N'hweti			

2. Tihakelo ta Nkarhi wun'we

Nhlamuselo ya Tihakelo	Ntsengo	Masiku	Tinhlamuselo
Xikombiso: Nkhuvo wa siku ra ku velekiwa			
Nhlayo Hinkwayo ya Tihakelo ta Nkarhi wun'we			

3. Swindleko leswi nga languteriwangiki

Xaxameta switirhisiwa swihi na swihi leswi nga languteriwangiki leswi fambelanaka na n'wana leswi u nga swi langutelaka:

1. _____
2. _____
3. _____

4. Ku Hlela Mpimanyeto wa N'hweti na N'hweti

Tirhisa xiyenge lexi ku pulana mpimanyeto wa wena wa n'hweti na n'hweti hi ku ya hi matirhiselo ya wena na muholo wa wena.

Muholo wa N'hweti na N'hweti	Ntsengo
Mutswari 1 Muholo	

Mutswari 2 Muholo	
Ntsengo Hinkwawo wa Mali leyi Nghenaka	

Nhlayo Hinkwayo ya Tihakelo ta N'hweti na N'hweti	
Mpimanyeto lowu saleke (Muholo - Tihakelo) .	

5. Ku Kambisisa Tihakelo Ta Wena

1. Hi yihi mali leyi fambisanaka ni vana leyi ku hlariseke ngopfu?
○ _____
2. Xana ku ni ndhawu yo karhi leyi u nga hungutaka matirhiselo ya mali eka yona?
○ _____
3. Xana u nga kunguhata njhani ku antswa swindleko leswi nga languteriwangiki enkarhini lowu taka?
○ _____
4. Bulani ni mutswari-kuloni leswaku mi ta swi lawula njhani swindleko leswi swin'we.
○ _____

6. Magoza ya Goza

Hi ku ya hi nkambisiso wa wena, xaxameta magoza manharhu ya magoza lawa u nga ma tekaka ku lawula matirhiselo ya mali lama fambelanaka na vana hi ndlela leyinene:

1. _____
2. _____
3. _____

NHLANGANELO VS. PHEPHA RA NTIRHO RA SWIBOHO SWA MUNHU HI XIYEXE

Swileriso:

1. Tirhisa phepha leri ra ntirho ku kuma swiboho leswi fambelanaka na ku kurisiwa ka n’wana wa wena.
2. Bulani hi mhaka yin’wana ni yin’wana ni mutswari-kuloni ivi u yi hlawula tanihi **Xiboho xa Nhlanganelo** kumbe **Xiboho xa Munhu hi Xiyexe** .
3. Tirhisa ndhawu leyi nyikiweke ku engetela tinotsi tihi na tihi leti engetelekeke kumbe ku anakanyisisa.

Swiyenge swa Swiboho

Ndhawu ya Xiboho	Xiboho/Xikombiso xo Kongoma	Xiboho xa Nhlanganelo (J) .	Xiboho xa Munhu hi Xiyexe (I) .	Tinhlamuselo/Swi tekeriwa enhlokweni
Dyondzo	Ku hlawula xikolo			
	Swilaveko swo hlawuleka swa dyondzo			
	Mintirho ya le handle ka xikolo			
	Ku languteriwa ka ntirho wa xikolo			
Rihanyo & Vuhlayiseki	Nkhathalelo wa swa vutshunguri (dokodela, dokodela wa meno)			
	Ku tshungula			
	Ku hlawula swakudya			
	Nseketelo wa rihanyo ra miehleketo			
Xiyimiso xa Siku na Siku	Xiyimiso xa nkarhi wo etlela			
	Swiendlo swa nimixo			
	Mintirho ya le kaya ni vutihlamuleri			
	Swipimelo swa nkarhi wa xikirini			

Ndhawu ya Xiboho	Xiboho/Xikombiso xo Kongoma	Xiboho xa Nhlanganelo (J) .	Xiboho xa Munhu hi Xiyexe (I) .	Tinhlamuselo/Swi tekeriwa enhlokweni
Tiholideyi & Minkhuvo	Swiyimiso swa tiholideyi			
	Masiku ya ku velekiwa (tipulani to tlangela) .			
	Mindhavuko ya ndyangu (yintshwa kumbe ya khale) .			
	Tipulani ta nkarhi wo wisa ni ta maendzo			
Tshinya	Milawu na mindzilakano			
	Vuyelo bya ku tikhoma loko biha			
	Ku vulavurisana malunghana ni ndzayo			
	Xikhutazo ni ku dzunisiwa			
Timali ta timali	Nseketelo wa vana na minyikelo ya timali			
	Tihakelo ta dyondzo (tidyondzo, switirhisiwa) .			
	Tihakelo ta le handle ka xikolo (mitlangu, tikampa) .			
	Tihakelo ta vutshunguri			
Xin'wana	Ku cinca ka malunghiselelo ya vutomi			
	Ku cinca-cinca ka ndyangu (vatirhi lavantshwa,			

Ndhawu ya Xiboho	Xiboho/Xikombiso xo Kongoma	Xiboho xa Nhlanganelo (J) .	Xiboho xa Munhu hi Xiyexe (I) .	Tinhlamuselo/Swi tekeriwa enhlokweni
	vamakwavo va vumbirhi) .			
	Ku rhurhela (ku rhurhela endhawini leyintshwa) .			
	Swiendlakalo swa nkoka swa vutomi (ku teka nakambe, na swin'wana) .			

Swivutiso swo Anakanyisisa:

1. **Hi swihi swiboho leswi hi kumaka swi tika swinene ku bula ha swona kumbe ku pfumelelana ha swona?**
 - _____
2. **Xana hi nga antswisa njhani ku vulavurisana ka hina malunghana ni swiboho leswi hlanganeke ni swa munhu hi xiyexe?**
 - _____
3. **Xana ku na swiboho leswi taka leswi hi faneleke ku swi lulamisa ? Loko swi ri tano, ti xaxamete laha.**
 - _____
4. **Hi nga tiyiseka njhani leswaku n'wana wa hina u titwa a ntshunxekile ku phofula mianakanyo ya yena malunghana ni swiboho leswi?**
 - _____

Kungu ra Matirhelo: .

1. **Hlela Nhlangano:** Veka nkarhi wo karhi wo pfuxeta ni ku bula hi phepha leri ra ntirho swin'we.
 - Siku: _____ Nkarhi: _____ .
2. **Endla Sisiteme yo Landzelerisa:** Endla xiboho xa leswaku u ta tlhela u endzela phepha leri ra ntirho kangani ku tiyisisa leswaku ri tshama ri ri leri faneleke naswona ri ri ra nkarhi wa sweswi .
 - Mikarhi: _____ .
3. **Veka Swiletelo swa Vuhlanganisi:** Kuma ndlela leyi u nga ta vulavurisana ha yona mayelana na swiboho leswi yaka emahlweni (xikombiso, hi ku tirhisa tsalwa, imeyili, kumbe minhlangano ya munhu hi xiyexe).
 - _____

PHEPHA RA NTIRHO RA XEDULU YA VUTSWARI

Swileriso:

1. Tata rungula ra n'wana wa wena ehenhla.
2. Tirhisa matafula lama nga laha hansi ku boxa xiyimiso xa wena xa vutswari.
3. Bulani mi tlhela mi hetisisa xiyimiso ni mutswari-kuloni.
4. Pfluxeta xiyimiso nkarhi na nkarhi naswona u lulamisa loko swi laveka.

VUXOKOXOKO BYA VANA

Vito ra N'wana:	
Siku ra ku velekiwa:	
Vito ra Xikolo/Daycare:	

1. Xedulu ya Vutswari ya Vhiki na Vhiki

Siku ra Vhiki	Mutswari 1	Mutswari 2	Tinhlamuselo
Musumbhunuku			
Ravumbirhi			
Ravunharhu			
Ravumune			
Ravuntlhanu			
Muqibela			
Sonto			

2. Xedulu ya Holideyi na Swiendlakalo swo Hlawuleka

Holideyi/Xiendlakalo	Masiku	Mutswari La Nga Ni Vutihlamuleri	Tinhlamuselo
Paseka			
Khisimusi			
Masiku ya ku velekiwa			
Tiholideyi ta Xikolo			
Swiendlakalo Swin'wana			

3. Vuxokoxoko bya Vutleketli na ku Teka/Ku Susa

Nkhuvo	Ndhawu	Mutswari La Nga Ni Vutihlamuleri	Nkarhi	Tinhlamuselo
Ku Tshikiwa ka Xikolo				
Ku Tekiwa ka Xikolo				
Mintirho ya le handle ka xikolo				
Maendzo Man'wana				

4. Swilo swo Hlawuleka leswi Langutisiwaka Ni Switsundzuxo

- Swihlawulekisi Swa Vuhlanganisi:

- Swihlanganisi swa nkoka:

- Dokodela: _____
- Vuhlanganisi bya Xikolo: _____
- Vuhlanganisi bya Xihatla: _____ .
- **Tinhlamuselo/Swikambelo Swin'wana:**

5. Ku Kambisisa ni ku Lulamisa

- Siku ra Xedulu ya Ndzavisiso: _____ .
- **Tinhlamuselo leti humaka eka Ndzavisiso:**

- **Mindzulamiso Leyi Lavekaka:**

XIPHEPHANA XA NTIRHO XA MINDZILAKANO YA VUTSWARI-N'WE

Phepha leri ra ntirho ri endleriwe ku pfuna wena na mutswari-kuloni ku kuma, ku simeka na ku hlayisa mindzilakano leyi hanyeke kahle leyi nga ta antswisa vuxaka bya n'wina bya vutswari-kuloni. Hi ku hetisisa magoza lama landzelaka, u ta tumbuluxa rimba leri nga erivaleni leri sirhelelaka vuxaka bya wena na vuhlayiseki bya n'wana wa wena.

GOZA RA 1: KU Anakanyisisa HI SWILAVEKO SWA MUNHU

Loko u nga si bula hi mindzilakano ni mutswari-kuloni, tinyike nkarhi wo anakanyisisa hi swilaveko swa wena ni leswi u swi languteleke . Hlamula swivutiso leswi landzelaka ku pfuneta ku hlamusela leswi nga swa nkoka eka wena.

1. Hi tihhi tindhawu ta nkoka leti ndzi vonaka mindzilakano yi ri ya nkoka swinene? (xikombiso, vuhlanganisi, ku teka swiboho, vulawuri bya nkarhi, ndhawu ya munhu hi xiyexe)

2. Xana ku na swiyimo swo karhi leswi vangeke timholovo kumbe ku nga tsaki enkarhini lowu hundzeke?

3. I yini leswi ndzi swi lavaka eka mutswari-kulorhi leswaku ndzi titwa ndzi xiximiwa no seketeriwa eka xiave xa mina?

4. Xana ndzi lava ku yi khoma njhani tinhloko-mhaka ta munhu hi xiyexe kumbe mintlhaveko loko ndzi vulavurisana ni mutswari-kulorhi?

GOZA RA VUMBIRHI: HLAYISA MILAKA YA NKOKA YA VUTSWARI-KULO

Tirha hi swiyenge leswi landzelaka ku hlamusela mindzilakano yo karhi leyi nga ta kongomisa vuxaka bya wena bya vutswari-kulobye . Anakanya hi langutelo ra wena ni leswi lulameke eka mutswari-kuloni.

1. TINDLELA TA VUXAKA

Xana hi ta vulavurisana njhani ? (Hlawula ndlela: tsalwa, imeyili, riqingho, minhlangano ya munhu hi xiyexe, ti-app ta vutswari swin'we)

Hi ta vulavurisana rini ? (Vekela minkarhi kumbe swiletelo swa timhaka leti nga riki ta xihatla na ta xihatla)

I yini lexi nga off-limits ku burisana ha xona ? (Timhaka ta munhu hi xiyexe, timhaka ta vuxaka bya nkarhi lowu hundzeke, na swin'wana)

Xana hi ta swi khoma njhani ku nga twanani ? (Maendlelo yo hunguta ku tlakuka, ku tirhisiwa ka vuhlanganisi loko swi laveka)

2. TINDLELA TA NKARHI WA VUTSWARI

Xana hi ta swi khoma njhani ku cinca ka xiyimiso ? (Xitiviso xa le hansi lexi lavekaka eka ku cinca, ku languteriwa ka ku cinca-cinca)

Hi rihi endlelo ra tiholideyi na swiendlakalo swo hlawuleka ? (Ku hlela tiholideyi, masiku ya ku velekiwa, swiendlakalo swa xikolo)

Hi yihi mindzilakano ya ku hlangana ka nkarhi wa vutswari ? (Ku endzela n'wana hi nkarhi wa mutswari un'wana, ku veka/ku teka)

3. SWIPHIQO SWA KU ENDLA SWIBOHO

Hi swihi swiboho leswi nga ta endliwa hi ku hlanganyela, naswona hi swihi leswi nga endliwaka hi ku tiyimela ? (Vutshunguri, bya dyondzo, bya le handle ka xikolo, bya vukhongeri)

Xana hi ta swi khoma njhani ku nga twanani eka swiboho swa nkoka ? (Vuhlanganisi, ku lava switsundzuxo swa munhu wa vunharhu, ku pfumelelana)

4. TINDLELA TA MUNHU

Hi swihi swipimelo eka ku tirhisana ka munhu hi xiyexe ? (Ku burisana hi vuxaka lebyintshwa, ku avelana eka social media, ku hlangana na vatirhisani lavantshwa)

Xana hi lava ku hlayisa njhani vuhlayiseki bya munhu hi xiyexe ? (Timhaka ta timali, vutomi bya munhu hi xiyexe, ku tirhisana na vanghana na ndyangu)

GOZA RA VUNTLHANU: KU VEKA SWITSHURIWA SWA VUHLAYISEKI BYA N'WANA

1. Xana hi ta tiyisisa njhani ku ringanana eka n'wana wa hina exikarhi ka makaya ? (xikombiso, maendlelo ya nkarhi wo etlela, ndzayo, milawu ya nkarhi wa xikirini)

2. Hi nga endla njhani leswaku n'wana wa hina a nga khomiwi exikarhi ka timholovo ? (xikombiso, ku nga burisani hi ku nga twanani emahlweni ka n'wana) .

3. Hi swihi leswi hi swi languteleke hi ku avelana ku seketela n'wana wa hina hi tlhelo ra mintlhavoko ? (xikombiso, ku khutaza vuxaka lebyinene na vatswari havambirhi) .

GOZA RA 4: KU HLAYISA NDZAVISISO NA KU KAMBISISA

Ku simeka mindzilakano i goza ro sungula ntsena . Xiya ndlela leyi wena ni mutswari-kuloni mi nga ta yi hlayisa ni ku yi lulamisa ha yona mindzilakano leyi hi ku famba ka nkarhi.

1. Xana hi ta nghena njhani hi tlhela hi kambisisa mindzilakano ya hina ? (Vekela nkarhi: kotara, kambirhi hi lembe kumbe lembe na lembe)

2. Hi ta endla yini loko ndzilakano wu tsemakanya ? (Burisana hi vuyelo na ndlela yo lulamisa timhaka tihi na tihi leti humelelaka)

3. Hi rihi maqhinga ya hina yo lulamisa ku cinca eka swiyimo swa vutomi ? (xikombiso, vatirhisani lavantshwa, ku rhurha, ku cinca eka tixedulu ta ntirho) .

GOZA RA VUNTLHANU: NTSWANANO WA TINDLELA

Loko se u hetile phepha ra ntirho, hlangana na mutswari-kuloni ku burisana na ku hetisisa mindzilakano ya wena ya vutswari-kuloni. U nga tirhisa xivandla lexi ku katsakanya mintwanano ya wena ya nkoka:

NTWANANO WA VUXAKA

NTWANANO WA NKARHI WA VUTSWARI

NTWANANO WO ENDLA SWIBOHO

NTWANANO WA TINDLELA TA MUNHU

--

PULANI YA VUTSWARI SWIN'WE

Pulani leyi yi nyika rimba leri hlelekeke ku pfuna vatswari ku fambisa vutswari swin'we hi ndlela leyinene, ku tiyisisa ku tsakela lokunene ka n'wana loko va ri karhi va simeka vuhlanganisi lebyi nga erivaleni na vutihlamuleri.

Vatswari :

Mutswari 1 Mavito:

Mavito ya Mutswari 2:

Vana):

Mavito ya N'wana 1 (DOB): .

Mavito ya N'wana wa 2 (DOB): .

Mavito ya N'wana 3 (DOB): .

Siku ra Ntwanano:

[Nghenisa Siku].

I. XEDULU YA NKARHI WA VUTSWARI

Masiku ya vhiki:

Nkarhi wa Mutswari 1: [Masiku na minkarhi].

Nkarhi wa Mutswari 2: [Masiku na minkarhi].

Mahelo ya vhiki:

Nkarhi wa Mutswari 1: [Ku cincana ka mahelo ya vhiki loko ku ri kona, boxa minkarhi].

Nkarhi wa Mutswari 2: [Ku cincana ka mahelo ya vhiki loko ku ri kona, boxa minkarhi].

Tiholideyi:

Malembe yo hlamarisa:

[xikombiso, Paseka na Mutswari 1, Khisimusi na Mutswari 2, na swin'wana.]

Hambi ku ri Malembe:
[xikombiso, Paseka na Mutswari 2, Khisimusi na Mutswari 1, na swin'wana.]
Tiholideyi:
Nkarhi wa Mutswari 1: [Masiku na minkarhi].
Nkarhi wa Mutswari 2: [Masiku na minkarhi].
2. Swiendlakalo swo Hlawuleka:
Masiku ya ku velekiwa:
Siku ra ku velekiwa ka n'wana ri ta hetiswa na [boxa mutswari kumbe ku cincana] kumbe ku averiwa exikarhi ka vatswari.
Siku ra ku velekiwa ka Mutswari 1: [Katsa vuxokoxoko bya xiyimiso].
Siku ra ku velekiwa ka Mutswari wa vumbirhi: [Katsa vuxokoxoko bya xiyimiso].
Swiendlakalo swa Xikolo/Swilo swa le Handle ka Kharikhulamu:
Vatswari havambirhi va khutaziwa ku va kona eka swiendlakalo swa xikolo, mintlangu, na migingiriko ya le handle ka xikolo, handle ka loko va twanana hi ndlela yin'wana.

II. VUXAKA EXIKARHI KA VATSWARI

1. Vuhlanganisi byo Angarhela:

- a. Vatswari va pfumela ku vulavurisana hi xichavo hi timhaka hinkwato leti fambelanaka na vana . Swiboho hinkwaswo leswikulu swi ta buriwa swi nga si endliwa.

2. Maendlelo Lama Rhandziwaka:

- a. [Imeyili, App ya Coparenting, Tsalwa, Foni, kumbe hi ku kongoma].
- b. Nkarhi wo hlamula: Vatswari havambirhi va pfumela ku hlamula ku nga si hela [24 kumbe 48 wa tiawara] eka timhaka leti nga riki ta xihatla.

3. Vuhlanganisi bya Xihatla:

- a. Loko ku va na xiyimo xa xihatla mayelana na n'wana, mutswari loyi a nga na n'wana u ta tihlanganisa na mutswari un'wana hi ku hatlisa hi ku tirhisa [Foni, Tsalwa, na swin'wana].

4. Vulawuri byo Endla Swiboho:

- a. Swiboho Leswikulu (xikombiso, Dyondzo, Vutshunguri, Vukhongeri):
 - i. Vatswari havambirhi va fanele va pfumelelana eka swiboho leswikulu leswi fambisanaka ni dyondzo ya n'wana, swilaveko swa vutshunguri kumbe ku kurisiwa ka vukhongeri.

ii. Loko ku pfuka ku nga twanani, vatswari va ta lava vuhlanganisi.

b. Swiboho swa Siku na Siku:

i. Mutswari un'wana na un'wana a nga endla swiboho swa siku na siku eka n'wana hi nkarhi wa vona wa vutswari (xikombiso, swakudya, nkarhi wo etlela, migingiriko).

III. VUTLHOKOVETSERI BYA N'WANA NA KU LULAMISA

1. Ku Cinca-cinca Eka Makaya Hinkwawo:

a. Vatswari havambirhi va pfumela ku tumbuluxa ndhawu leyi tiyeke, leyi nga cincekiki eka n'wana . Swiendlo swa xisekelo swo tanihi ku etlela, ntirho wa xikolo ni ku laya swi fanele swi fana leswaku swi hunguta ntshikilelo eka n'wana.

2. Nseketelo wa Mintlhaveko:

a. Vatswari havambirhi va pfumela ku seketela n'wana hi tlhelo ra mintlhaveko hi nkarhi wa ku cinca exikarhi ka makaya . Mutswari un'we loyi a nga ta vulavula hi ndlela yo biha hi un'wana emahlweni ka n'wana kumbe ku katsa n'wana etimhakeni ta vanhu lavakulu.

3. Ku Hlayisa Vuxaka:

a. Vatswari havambirhi va ta khutaza n'wana ku va na vuxaka lebyinene na mutswari un'wana na ndyangu lowukulu (xikombiso, vakokwana, vamanana/vamalume) . Ku bela riqingho kumbe ku burisana hi vhidiyo ni mutswari un'wana swi ta pfumeleriwa hi tiawara leti ringaneleke loko n'wana a swi lava.

IV. VUTIHLAMULERI BYA TIMALI

1. Nseketelo wa Vana:

a. Nseketelo wa vana wu ta hakeriwa hi ku landza xileriso xa khoto.
b. Ku cinca kwihi na kwihi eka nseketelo wa vana ku fanele ku twananiwa kumbe ku khomiwa hi tindlela ta nawu.

2. Tihakelo leti Avelaniwa: .

a. Vatswari havambirhi va pfumela ku avelana swibalo leswi fambelanaka na:
i. Tihakelo ta vutshunguri (leti nga riki na ndzindzakhombo): Ku avanyisa [50/50] kumbe tiphesente tin'wana.
ii. Tihakelo ta dyondzo: Ku avanyisa [50/50] kumbe tiphesente tin'wana.
iii. Mintirho ya le handle ka xikolo: Ku avanyisa [50/50] kumbe tiphesente tin'wana.
iv. Swiambalo na Switirhisiwa: [Ndlela leyi swiendleko swi nga ta averiwa ha yona kumbe loko mutswari loyi a nga na vulawuri byo sungula a ta swi khoma.]

3. Tihakelo ti fanele ku tsariwa, naswona ku ttheriseriwa ka mali ku fanele ku endliwa ku nga si hela masiku ya [X] ku sukela loko ku amukeriwile vumbhoni bya matirhiselo ya mali.

V. KU HLAWULA TINTLHOKOVETSELO

1. Ntlhantlho wa Mphilumpfilu:

- a. Loko ku va ni ku nga twanani loku vatswari va nga kotiki ku ku tlhantlha hi voxo, va pfumela ku rhangang va lava vuhlanganisi va nga si teka goza rihi na rihi ra le nawini . Vuhlanganisi byi ta endleka ku nga si hela [masiku ya 30] ku sukela loko ku pfuke mpfilumpfilu.

2. Ku Cinca Pulani ya Vutswari-n'we:

- a. Pulani leyi yi nga cinciwa loko swilaveko swa n'wana swi cinca kumbe loko swiyimo swi humelela . Ku cinca kwihi na kwihi ku fanele ku twananiwa hi ku tsala hi vatswari havambirhi.

VI. NTWANANO YIN'WANI

1. Ku rhurhela endhawini yin'wana: .

- a. Loko mutswari un'wana a kunguhata ku rhurha ku tlula [X wa tikhilomitara], u fanele ku nyika [masiku ya 60 kumbe 90] xitiviso eka mutswari un'wana . Mutswari loyi a rhurhelaka u fanele ku tlhela a ringanyeta xiyimiso xa vutswari lexi pfuxetiweke ku amukela ku cinca ka ndhawu.

2. Ku ngenisiwa ka Vatirhisani Lavantshwa:

- a. Vatswari havambirhi va pfumela ku rindza [X months] va nga si tivisa munghana lontshwa eka n'wana . Vatswari havambirhi va ta tivisa xiboho lexi ka ha ri emahlweni ku tiyisisa leswaku ku cinca ka n'wana ku rhangisa emahlweni.

3. Social Media:

- a. Swifaniso na vuxokoxoko mayelana na n'wana a swi nge vekiwi eka social media handle ka mpfumelelo wa vatswari havambirhi.

VII. NTWANANO WO HETELELA NA KU SAYINA

Hina, lava sayineke laha hansi, hi pfumela ku landzelela swipimelo leswi vekiweke eka pulani leyi ya vutswari swin'we na ku rhangisa vuhlayiseki bya n'wana (vana) wa hina ku tlula hinkwaswo.

Mutswari 1 Sayina: .

Siku: _____

Mutswari 2 Sayina: .

Siku: _____

NXAXAMELO WA SWIKAMBELO SWA VUTSWARI-N'WE LEBYI HUMELELAKA

1. MBHURISANO	
☐	Simeka Vuhlanganisi lebyi Pfulekeke: Twanana hi tindlela ta vuhlanganisi leti tsakeriwaka (tsalwa, riqingho, imeyili).
☐	Hlela Ku Nghena Nkarhi Na Nkarhi: Veka minkarhi ya nkarhi na nkarhi yo bula hi swilaveko swa n'wana ni ku pfuxetiwa kwihi na kwihi.
☐	Tirhisa Ririmi Lerinene: Papalata marito yo biha malunghana na un'wana na un'wana emahlweni ka n'wana.
☐	Ku Yingisela Hi Ku Hiseka: Endlani matshalatshala lamakulu yo yingisela swivilelo ni mavonelo ya un'wana ni un'wana.
2. XIYIMO XA VUTSWARI	
☐	Endla Xedulu ya Vutswari: Endla xiyimiso lexi nga ni vuxokoxoko lexi hlamuselaka malunghiselelo ya ku hlayisa vana (vhiki ni vhiki, n'hweti na n'hweti).
☐	Katsa Tiholideyi Ni Swiendlakalo Swo Hlawuleka: Hlela tiholideyi, masiku ya ku velekiwa ni tiholideyi ka ha ri emahlweni.
☐	Tindhawu to Teka/Ku Lahla Matsalwa: Hlamusela kahle laha ku cincana ku nga ta endleka kona.
☐	Pulani Ku Cinca-cinca: Katsa malunghiselelo ya ku cinca ka minete yo hetelela kumbe swiyimo swa xihatla.
3. VUTIHLAMULERI BYA TIMALI	
☐	Mintwanano ya Nseketelo wa Vana: Tiyisisa mintwanano leyi nga erivaleni mayelana na tihakelo ta nseketelo wa vana.
☐	Tihakelo ta Avelana: Boxa ndlela leyi tihakelo ti nga ta avanyisiwa ha yona (dyondzo, nhlayiso wa rihanyo, migingiriko ya le handle ka xikolo).
☐	Landzelela Tihakelo: Hlayisa rhekhodo ya tihakelo leti fambelanaka na n'wana na minyikelo leyi humaka eka vatswari havambirhi.
4. 4. KU ENDLA SWIBOHO	
☐	Swiboho swa Nhlanganelo: Kuma tindhawu ta nkoka laha swiboho swo hlanganela swi lavekaka (dyondzo, nhlayiso wa rihanyo, vukhongeri).
☐	Ntlhantlho wa Mphilumpfilu: Simeka ndlela yo lulamisa ku nga twanani (vuhlanganisi, vutsundzuxi).
☐	Hlayisa Tirhekhodo: Tsala swiboho swa nkoka ni mintwanano leyi u nga ta tthelela eka yona loko swi laveka.
5. TINDLELA NA MILAWU	
☐	Veka Mindzilakano Ya Vutswari: Hlamusela leswi amukelekaka malunghana ni mintirho ni vutihlamulero bya vutswari.
☐	Milawu leyi nga cincekiki: Twanana hi milawu leyi nga cincekiki na tindlela to tshinya ku tumbuluxa ndhawu leyi tiyeke eka n'wana.

☐	Xiximana Nkarhi Wa Un'wana: Papalata ku kavanyetiwa loku nga lavekiki hi nkarhi wa vutswari.
6. KU NGHENELELA EKA VUTOMI BYA N'WANA	
☐	Vana eka Swiendlakalo swa Nkoka: Vatswari havambirhi va fanele ku va kona eka swiendlakalo swa xikolo, mintirho ya le handle ka xikolo ni ku hlanganyela swin'we loko swi koteka.
☐	Seketelana Vuxaka Bya Un'wana Ni N'wana: Khutaza n'wana leswaku a va ni vuxaka lebyi tiyeke ni vatswari havambirhi.
☐	Katsa Vuxaka Lebyintshwa: Bulani hi ndlela leyi vanghana lavantshwa kumbe vatswari va vumbirhi va nga ta katseka ha yona evuton'wini bya n'wana.
7. VUYIMBELERI BYA N'WANA	
☐	Rhangisa Swilaveko Swa N'wana: Minkarhi hinkwayo anakanya hi swilaveko swa n'wana swa mintlhaveko ni swa miri loko u endla swiboho.
☐	Khutaza Ku Vulavula Hi Ndlela Leyi Pfulekeke: Pfumelela n'wana ku phofula ndlela leyi a titwaka ha yona malunghana ni lunghiselelo ra ku va mutswari-kulobye.
☐	Ku Lulamisa Ku Langutisisa: Kambela n'wana mayelana na ndlela leyi a titwaka ha yona mayelana na ku cinca na ku endzela.
8. MATSALWA YA MATSALWA	
☐	Ntwanano wa Vuhlayisi: Tiyisisa leswaku ku na ntwanano wa vuhlayisi lowu nga erivaleni na lowu bohaka hi nawu lowu nga kona.
☐	Vahlanganisi va Xihatla: Hlayisa nxaxamelo wa vanhu lava u nga ta tihlanganisa na vona hi xihatla naswona u avelana na un'wana na un'wana.
☐	Rungula ra Vutshunguri: Avelana rungula leri faneleke ra swa vutshunguri, ku katsa ni ku nga twanani ni swilo swo karhi, mirhi ni vuxokoxoko bya ku tihlanganisa ni dokodela.
9. TISISTEME TA NSEKETELO	
☐	Aka Netiweke ya Nseketelo: Kuma swirho swa ndyangu kumbe vanghana lava nga seketelaka lunghiselelo ra vutswari swin'we.
☐	Lava Mpfuneto wa Xiphurofexinali Loko Swi Laveka: Anakanya hi titlilasi ta vutsundzuxi kumbe ta vutswari ku antswisa ku cinca-cinca ka vutswari swin'we.
10. NDZAVISISO WA NKARHI HINKWAWO	
☐	Hlela Ku Kambisisa Nkarhi Na Nkarhi: Veka minkarhi yo pfuxeta na ku lulamisa lunghiselelo ra vutswari swin'we tanihilaha swi lavekaka hakona (tin'hweti tin'wana na tin'wana ta 3-6).
☐	Vulavula Ku Vulavula: Khutazani mbuyelo wo tshembeka eka un'wana na un'wana mayelana na leswi tirhaka na leswi lavaka ku antswisiwa.

Maphepha ya Ntirho ya Vana

PHEPHA RA NTIRHO RA MINTLHAVEKO: KU KOMBISA MINTLHAVEKO MALUNGHANA NA VUTSWARI-N'WE

Swiletelo Swa Vana:

1. Tinyike nkarhi wo ehleketa hi ndlela leyi u titwaka ha yona hi ku tshama emakaya mambirhi kumbe xiyimo xa vatswari va wena xa vutswari-kulobyе.
2. Tirhisa phepha leri ra ntirho ku kombisa mintlhaveko ya wena hi marito na swifaniso . A ku na tinhlamulo letinene kumbe leti hoxeke—tshembeka ntsena hi ndlela leyi u titwaka ha yona.

I YINI LEXI KU NGA TSAKA?

Xaxameta swilo swinharhu leswi ku tsakisaka hi ku va mutswari swin'we:

- 1.
- 2.
- 3.

I YINI LESWAKU KU TSANDZEKA?

Xaxameta swilo swinharhu leswi ku vavisaka kumbe ku ku hlundzukisa hi ku va mutswari swin'we:

- 1.
- 2.
- 3.

XANA U VILERIWA HI YINI?

Tsala ehansi swivilelo swihi na swihi leswi u nga na swona malunghana ni ku va mutswari-kulobyе:

-
-
-

XANA U LAVA YINI?

Loko wo cinca nchumu wun'we hi xiyimo xexo, xana a wu ta va wu ri yini?

-
-
-
-

XANA U NGA ENDLA YINI?

Anakanya hi ndlela leyi u nga langutanaka ha yona ni mintlhaveko ya wena . Xaxameta swin'wana leswi u nga swi endlaka loko u titwa u ri ni gome kumbe u karhatekile:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

I MANI LOYI A NGA PFUNA?

Xaxameta vanhu lava u nga vulavulaka na vona loko u ri ni mintlhaveko leyi tiyeke:

-
-
-
-

PAPILA RA VATSWARI VA MINA

Tsala papila ro koma eka vatswari va wena malunghana ni ndlela leyi u titwaka ha yona:

Manana na Tatana lava rhandzekaka, .

XANA U TIVA NJHANI?

Tsala marito ma nga ri mangani lama hlamuselaka ndlela leyi u titwaka ha yona hi malunghiselelo ya vatswari va wena ya vutswari-kulobye?

Switirhisiwa Swo Engetela

1. [Buku Ya Mintirho Leyi Cincaka Ya Ndyangu Wa Mina Ya Vantshwa \(Ku Langutana ni ku dlaya vukati\)](#)
2. [Buku ya Mintirho leyi Cincaka ya Ndyangu wa Mina ya Vana \(Ku tirhana na ku dlaya vukati\) .](#)
3. [Siku ro angarhana kambirhi \(Buku ya switori mayelana na ku dlaya vukati\) .](#)
4. [Ku Vatswari Ku Ri ekule: Nkongomiso Wa Vatswari Lava Hambanisiweke Lava Hanyaka Ekule Ni Vana Va Vona](#)
5. [Buku ya mina ya ntirho ya mintlhaveko: ku thya mavito & ku lavisisa mintlhaveko](#)

9. DIKWA NTIRHO WA WENA

Dirowa xifaniso lexi yimelaka ndlela leyi u titwaka ha yona hi ku tshama emakaya mambirhi kumbe ku va vatswari va wena swin'we:

(Dirowa xifaniso xa wena laha)

4 Xitarata xa Buitsingel, Schotsche Kloof
Cape Town, eAfrika-Dzonga
8001
www.nikro.org.za